

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО
СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Кваліфікаційна робота
Студента групи ЗППм-24
ступеня вищої освіти магістр
спеціальності 053 Психологія
Болотіна Андрія Євгеновича

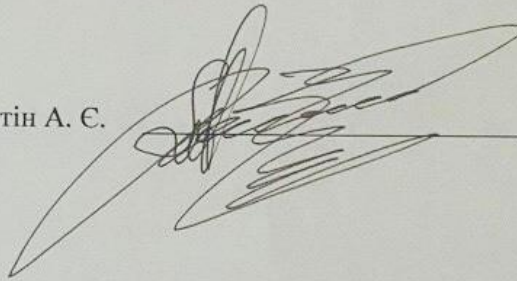
Науковий керівник: кандидат
педагогічних наук, доцент
Гапоненко Л.О.

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Болотін Андрій Євгенович, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело.

Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Болотін А. Є.

A stylized handwritten signature in black ink, consisting of several loops and a long horizontal stroke at the bottom.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ	7
1.1. Теоретичний аналіз феномену «діалогічне спілкування»....	7
1.2. Психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів.....	15
1.3. Соціально-психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів.....	23
Висновки до 1 розділу	27
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ	29
2.1. Організація та процедура проведення емпіричного дослідження	29
2.2. Обґрунтування діагностичного інструментарію.....	31
2.3. Інтерпретація результатів діагностичного матеріалу	35
Висновки до розділу 2.....	47
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАЛЬНИЙ ЕТАП ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	48
3.1. Обґрунтування психокорекційної програми з розвитку психологічних чинників діалогічного спілкування майбутніх психологів.....	48
1.2. Впровадження тренінгової програми з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів	51
1.3. Порівняльний аналіз на завершальному етапі емпіричного дослідження	56
Висновки до 3 розділу	61
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	66
ДОДАТКИ	73
Додаток А	73
Додаток Б	77
Додаток В	79
Додаток Г	85
Додаток Д	86

Вступ

Актуальність проблеми. Діалогічне спілкування викликає нову хвилю наукового інтересу, пов'язаного з докорінною зміною життєдіяльності сучасної людини, яка опинилась в протистоянні «ШІ vs людини». Видатний філософ історик і футуролог Ювал Ной Харарі упереджує: «Щоб вижити в цифровому світі, вам потрібна висока ментальна гнучкість і величезні резерви емоційної рівноваги» [61].

Діалогу людство вдячне за тисячолітній розвиток свідомості. На фоні означених проблем зростає запит на професійних психологів процесуальність практичної допомоги здійснюється в діалогічному полі спілкування.

Історія розвитку діалогу як форми спілкування має тисячолітню історію. Відстежується закономірність, чим вищий рівень соціальної кризи, тим актуальніша стає проблема діалогізму. Технології діалогічне спілкування впроваджуються в освіту (І. Бех [4], В. Бучма [5], Г. Дьяконов [22], С. Максименко [36], Т. Яценко [56]); обґрунтовуються з умов сучасності гуманітарно-культурний та екзистенційно-духовний зміст діалогу для ментального здоров'я (Г. Балл [1; 2; 3], В. Гордієнко, Л. Копець [13], Г. Дьяконов [23], С. Ляшенко [34], С. Максименко [36], І. Муратова [42], і. Омельченко [44], О. Франчук [53]); діалогічне спілкування покладене в основу розвитку «Нової української школи» (В. Бучма [5], Т. Гурлева [18], Л. Гриценко, О. Капустюк [16]). Універсальність діалогічного спілкування у одноразовому відображенні внутрішнього й зовнішнього світу особистості, що і обумовило його психотерапевтичну функцію (Н. Іванцова [26], А. Книш [32], Г. Ложкін, Н. Пов'якель [33], [], І. Михайлюк [40], I. Ljunggren et.al. [62], Goleman, D [59], [Ramnerö J.](#) [67]).

Враховуючи актуальність означеної проблеми та її значимість з підготовки майбутнього психолога сприяло визначити **тему кваліфікаційної роботи: «Психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів».**

Мета дослідження – теоретичний аналіз і емпіричне дослідження психологічних чинників з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічної сутності діалогічного спілкування.
2. Теоретично обґрунтувати психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування у майбутніх психологів.
3. За результатами теоретичного аналізу визначити діагностичний інструментарій з виміру рівні сформованості діалогічного спілкування у майбутніх психологів.
4. Розробити та впровадити соціально-психологічний тренінг з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів.

Об'єкт дослідження – діалогічне спілкування.

Предмет дослідження – чинники розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів.

Методи дослідження:

–*теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукових фактів з проблематики психологічного феномену діалогічного спілкування та його розвитку в майбутніх психологів;

–*емпіричні*: методика діалогічної компетентності (І. Михайлюк); опитувальник з виміру діалогічної орієнтації психолога (Т. Флоренська); тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. Гільбукх); тест-опитувальник «Рівень вираженості та спрямованості рефлексивності» (М. Грант);

–*методи математичної статистики*: обрахування відсоткового співвідношення, середніх показників, значень медіани за допомогою комп'ютерної програми Excel; непараметричний критерій Ч. Спірмена, t - критерій Вілкоксона.

Теоретико-методологічна основа дослідження: дослідження, що розкривають психологічну сутність феномена діалогічного спілкування як

феномену розвитку особистості (Г. Балл, Г. Костюк, С. Максименко, М. Папуча, Г. Олпорт, Е. Фромм); психологічні характеристики майбутнього психолога (Н. Антонова, О. Бондаренко, Н. Іванцова, В. Панок, Н. Чепелєва, О. Чуйко), теоретико-методологічні основи групової корекції, свідоме й несвідоме у груповій взаємодії (П. Горностай, В. Зливков, С. Лукомська, О. Коробанова, Л. Чорна, Г. Циганенко).

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Визначенні психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування майбутнього психолога, діагностичний інструментарій, авторська програма С_ПТ можуть використовуватись фахівцями діалогічного підходу в практиці психологів освітніх закладів, соціально-психологічної допомоги вимушено переміщеним особам, бізнес-організацій.

Апробація результатів дослідження оприлюднена в тезах «Діалогічне спілкування як умова розвитку особистості майбутнього психолога» на 2-й Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific Research: Emerging Theories and Practical Breakthroughs» 17-19 листопада 2025 року, м. Единбург, Шотландія. С.341-357. URL: <https://surl.li/tzeofp>

Організація і база дослідження. Емпіричне дослідження проходило на базі психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету, вибірка складалася із 43 здобувачів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу; трьох розділів; висновків до кожного з них; загальних висновків, списку використаної літератури (69 найменувань, з них 13 іноземною мовою) та 7 додатків. Робота містить 15 таблиць, 6 рисунків. Основний текст викладено на 65 сторінках. Загальний обсяг роботи 86 сторінок.

Розділ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Теоретичний аналіз феномену «діалогічне спілкування»

Увага до діалогічного спілкування пов'язана з відродженням пошуку власної суб'єктності через розуміння себе в присутності іншого. Незважаючи на довготривалу увагу до діалогу, проблема діалогічного спілкування є мало дослідженою, про що свідчить обмежена кількість наукових публікацій. Традиційно уявлення про діалог передбачало його процесуальність в спілкуванні, тому основні принципи діалогічного спілкування визначені в понятті «діалог».

Одними із головних принципів діалогічного спілкування є: рівноправність учасників спілкування; єдність інтересів до теми обговорення; відчуття свободи висловів; дотримання правил і логіки розгортання тексту згідно теми. Діалог визначають як показник усвідомлення теми, логіки формулювання інформацій, здібності сприймати й інтерпретувати отриману від партнера інформацію та рефлексивно контролювати внутрішній і зовнішній діалог. Діалогу природно не властиво потяги до конфронтації, а виникаючі суперечності носять аргументований не емоційний характер. Діалог це «колиска» розвитку духовно-ціннісних смислів, свідомості, творчості, гнучкості, ораторської та психотерапевтичної майстерності. Діалог є основою появи нового поняття «діалогічне спілкування», яке визначилось на межі 70-80-х років минулого століття [23].

Психологічна характеристика діалогу. Основи сутності діалогу представив древньогрецькій філософії Сократ. Він запропонував метод «*майєвтика*» (дослівно «повивальне мистецтво»). По-суті майєвтика тотожня терміну «діалогічне мислення», сповнене обережності до партнера спілкування, гнучкості діалектичних роздумів, жартівливого запалу, задоволення від участі в діалогу як пошуку істини через «гостроту»

поставлених питань. Метод майєвтики сповнений поетичними жанрами від комізму, гумору, до сатири в супроводі лірико-епічних складових ораторського мистецтва. Найбільш завершеній формі представлений в Платонівському діалозі [42]. Тож, в античній філософії діалог представлений ознаками:

1) метод розвитку логічного мислення в пошуку істини, який розгортається через формулювання гіпотез, далі аналізу через дискусію, обговорення, само-суперечливість (внутрішня суперечність є ознак розвитку рефлексії) їх спростувань і знову пошуків за діалектичним розвитком;

2) потягу до пізнання, що супроводжується емоційно-інтелектуальним задоволенням від самого процесу діалогу та його кінцевого результату;

3) естетично-етична спрямованість усного мовлення, збагаченого наративами художньо-епічних вираз для збагачення асоціацій.

У психологічних дослідженнях визначились самостійні напрямки дослідження основних структурних компонентів спілкування, які природньо стали головними в діалогічному спілкуванні.

Континуум (від лат. *continuum* – безперервне, суцільне) складових конструкції спілкування є діалектичною єдністю й протиріччям між трьома компонентами: соціально-перцептивний, інтерактивний та комунікативний (рис. 1.1.).

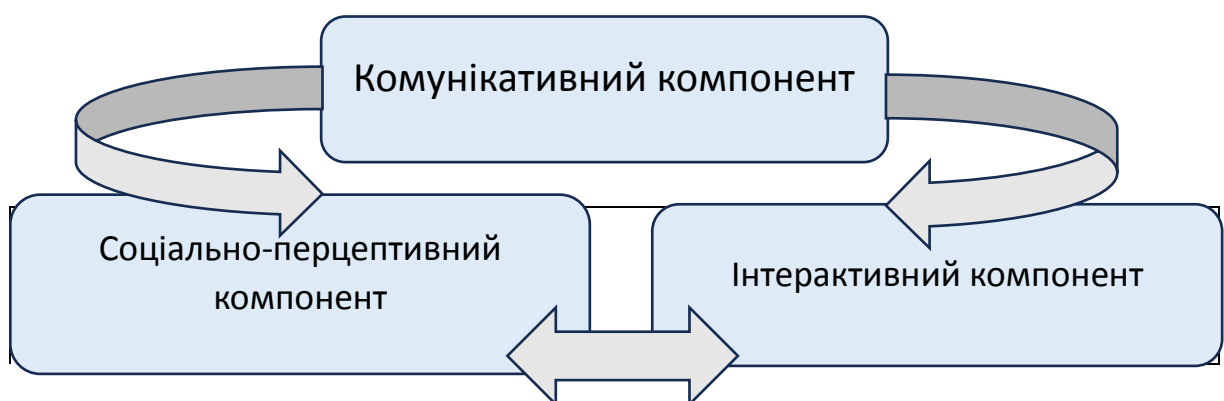

Рис. 1.1. Модель складових компонентів спілкування як покладені в конструкт діалогічного спілкування

Означені складові компоненти спілкування тривалий в авторитарному режимі суспільства тривалий час залишалися технічною стороною діалогічного спілкування, а по-суті, втратою самої суті діалогізму. Ця втрата

позначається неформованою духовно-моральних, екзистенційних, естетичних, етичних складових, внаслідок чого інтелектуалізм у спілкуванні набував нарцисичного відтінку, тобто домінуючим виступають неусвідомлені мотиваційні спрямованості (R.M. Ryan ., E L Deci [68], R. White [69]).

Соціально-перцептивний компонент походить від лат. percceptio – сприймання, але з діалогізму це значно ширше розуміння ніж сприймання. Перцепція в психології – це здатність «зчитувати» свого співрозмовник, яке відбувається в діаді «один одного пізнають» за вербальними й невербальними сигналами. Результат перцептивного аналізу залежить від усвідомленої, тобто рефлексивної самооцінки та оцінки партнера в ситуації, які фіксуються в психолінгвістичному дискурсі (комунікативний компонент)

Інтерактивний компонент (лат. interactivus – діючий) визначає показник активності до контактної взаємодії, який залежить від таких складових як ідентифікація (процесуальність ототожнення себе в рольовий образ) У теорії символічної комунікації Дж.Міда, який тлумачив інтеракцію окремим актом поведінки однієї людини у взаємодії. На цій підставі він визначив теорію «символічної комунікації». Згідно теорії Міда, – це «акти» обміну інформаціями за допомогою *символів* [62].

Ця ідея розвинулась у соціальній психології 2-ма моделями для маркування діалогічного спілкування – суб'єкт-суб'єктна (S-S) інтеракція та суб'єкт-об'єктної (S-O) інтеракція, що здійснюється в директивному або поблажливій інтеракції.

Комунікативний компонент вимірюється за когнітивною складовою, яка віддзеркалює емоційний інтелект, фіксується мотиваційної спрямованості інтеракцій (взаємодію) за вербальними й невербальними показниками. Вербальний (мовний) передбачає майстерне використання логічного, правильного, виразного, чіткого мовлення та конгруентність із невербальною поведінки. За умов прояву неконгруентності вербальної і невербальної поведінки, діалогізм спілкування втрачається так як відбувається факт неспівпадіння того що думаєш, та того що намагаєшся приховати.

О. Слободинська в аналізі комунікативній компетентності особистості в управлінській діяльності визначає на рівні когнітивного компоненту здібності усвідомлення себе в рольовій позиції як рівного партнера, який розуміє тему діалогу, адекватне сприймання непогодження партнера й здійснює нові аргументації, які б були сприйняті партнером [50].

Тривалий час в радянській та пострадянській психології така модель була основною, так як відповідала вимогам технократизму спілкування та взаємодії в управлінні в різних сферах життєдіяльності людини. І. Бех, І. Малик обґрунтовують хибність такого підходу на матеріалі освітніх закладів вищої школи. Розкривши абсолютизацію технократизму, в якому автори акцентують «на "kratos", тобто "влада", оскільки ми підійшли до розгляду механізму впливу технократизму на модернізацію суспільства і освіти» [4, с.157], якій людина «перетворюється на засіб досягнення зовнішньої мети» втрачаючи цінність самої людини та реалізації її внутрішніх, духовно-ціннісних орієнтацій в єдності з природою [4, с.159].

Т. Гурлева зазначає, що запит на діалог в різних сферах господарства, організації освітньої сфери за принципами діалогічного спілкування є очевидною, бо без справжнього діалогу неможливе мирне і плідне співіснування, співдружність країн, різних верств і груп населення [18, с. 68].

В українській психології вагомий вклад в сучасне розуміння діалогу та діалогічного спілкування вніс Г. Дьяконов. Він сформулював соціокультурний, гуманітарно-духовний, філософсько-методологічний аспект сучасного наукового тлумачення діалогічного підходу в психологічній науці. Найбільш вагомий його вклад у психологічних механізмах інтерсуб'єктного діалогу. Він виходить із позиції, що суб'єктність є носієм внутрішніх диспозицій за відповідністю екзистенційного світосприймання смислових цінностей, установок, які завдають потребу на саморозвиток психічного саморегулювання від сенсорно-перцептивних і емоційних процесів до вищих форм усвідомленої регуляції у взаємодії з іншим [18,с. 257].

Г. Дьяконов розглядає діалогічне спілкування засобом спонукання до психотерапевтичного діалогу клієнта (на матеріалі гештальт-терапії), він закріпив розуміння педагогічного діалогу, навчального діалогу, організаційного діалогу та класифікація цих різновидів діалогу за чотирьома напрямками сучасних досліджень:

- 1) діалог у соціальному спілкуванні;
- 2) діалог як феномен розвитку емоційного інтелекту;
- 3) діалог як форма вираження розвитку особистості в діалогічному спілкуванні;
- 4) діалог як механізм психокорекційної роботи в терапевтичному спілкуванні [23, с. 118; 122-123; 132].

Г. Дьяконов розвиває психологічне розуміння діалогічного спілкування: «Справжня сутність і зміст діалогу полягають у тому, що даний феномен породжується і реалізується в таких основних іпостасях (вимірах) феномену діалогу, як процес, подія, спів-буття, самотуття, інобуття» [23, с. 8-9]. Посилаючись на екзистенційно-духовні цінності та трансраціональну природу людського пізнання на принципах «нероз'єднаність - нерозділеність» (наприклад, біологічне, психологічне, духовне; свідоме-несвідоме), Г. Дьяконов формулює діалогічне спілкування умовою набуття екзистенційної свободи й партнерства, творчого самовираження в створенні нового продукту інтелектуальної значимості. Водночас, він застерігає не ігнорувати існуючі протиріччя діалогу в імпульсах амбівалентності та пульсації «самототожності-несамототожності». Діалог розкриває рефлексивне самооцінювання себе, себе в ситуації за поліфонічною природою діалогічного мислення, що стає основою розвитку інтелектуальних і творчих здібностей.

Діалог – це розвиток особистості. М. Папуча з цього питання зазначає, що розглядання механізму розвитку особистості «це та реальність, що зумовлює рух, перехід, виникнення і розвиток нової якості з чогось, що вже існувало. Водночас, механізм пояснює, відкриває зміст цього руху» [45, с. 54]. В дослідженні внутрішнього світу особистості він визначає три різних ліній

розвитку особистості – «природної, соціальної й духовної. Відзначимо, що різні – не означає ізольовані», які відбуваються в діалозі [45, 69].

Г. Балл [3], Г. Дьяконов [23], С. Максименко [36], М. Папуча [45] виходять із методологічного підходу, що особистість є «цілісною, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції та має свій унікальний і неповторний внутрішній світ» [36, с. 40]. Означене теоретико-методологічне положення дозволяє розглядати розвиток особистості в діалогічному спілкуванні за індивідуальною неповторністю складових внутрішнього світу (внутрішньої диспозиції), яка не є сумою складовими на подібність суми чисел, бо кожна із складових є значно більша. У різних соціальних умовах кожний елемент внутрішнього світу обумовлює індивідуально-орієнтовану зміну, завдаючи кількісно-якісні зміну усіх складових структури психіки та всієї цілісності особистості.

Г. Дьяконов обґрунтував інтерсуб'єктно-діалогічний аналіз розвитку особистості в діалогічному спілкуванні. За його теорією психологічні механізми впливають на внутрішній світ людини які сприяють реальному сприйманні соціального оточення. Більш того, цей вплив не є механічним впливом, а сприяє особистості розвивати гуманітарно-духовні цінності та соціокультурні смислові визначення.

В. Бучма розглядає розвиток особистості в діалогічному спілкуванні завдяки *ідентифікації* та *уособлення* як кон'юктивного (об'єднуючого) процесу діалогу. Неодмінною умовою діалогу є гнучкість ідентифікації в процесуальності динаміки комунікації суб'єктів спілкування. Розвиток такої гнучкості корелюється з перцепцією. Ідентифікація суб'єкта діалогічного спілкування відповідає «потоків ситуації» за рівнем емоційного інтелекту та локусу контролю в прийнятті рішення, смисловими цінностями гуманістично орієнтованої спрямованості [5].

Л. Гапоненко визначає рефлексію механізмом зниження негативної атрибуції як превенції щодо збереження діалогічного спілкування. Єдність рефлексії і діалогу розвиває внутрішній діалог, сприяє усвідомленню нового

узагальнення попередніх знань на більш вищому рівні, досягнення самореалізації особистості у відповідності Самості [7, с. 119-120].

В. Гордієнко і Л. Копець в діалогічному спілкуванні визначають *діалогічну ситуацію*, яке відрізняється від спрощеного обміну репліками, готовністю суб'єктів діалогу здійснювати обмін думками, якщо вони володіють сутністю явища, яке обговорюється. Головний показник діалогічної ситуації – дбайливе ставлення до співпадіння особистісних смислів кожного учасника діалогічного спілкування, бо за умов відсутності такого співпадіння, то відбувається розмова, обмін дівками, навіть дискусія, яка не є діалогом [13, с. 44].

Наступною складовою діалогічного спілкування автори визначають наявність *діалогічності партнерів* за ознаками емпатії (співчуття спільного буття), а не домінування комунікативної інтенції хоча б одного учасника спілкування. Готовність до діалогу це не перебування в діалогічному колі обговорення, це – здатність до свободи творчої самореалізації особистості за гуманістичною спрямованістю [13, с. 45].

Наступною складовою готовності до діалогу є усвідомлене соціальної рівності (статусна) як здатності учасників «іти довго однією дорогою, щоб визначити та створити концептосферу своїх діалогів» [13, с. 46].

В. Бучма визначає показник гнучкості *інтерсуб'єктних позицій* для створення творчо зорієнтованого продукту спілкування [5]. І. Муратова в аналізі інтерсуб'єктності робить акцент на емпатії та толерантності. «Динаміка думки, розвиток мислення і відносин мовців, формування їх почуттів під впливом один одного – властивості діалогічного спілкування» [42, с. 25]. Потреба в толерантності виникає на піку *дивергенції*, щоб не втратити варіативного дискурсу в контексті діалогічної ситуації для переходу на вищий рівень розвитку бачення сутності проблеми.

Ще однією ознакою діалогічного спілкування є *персоніфікація діалогічного спілкування* як своєрідного діалогічного імперативу. Особливість цього показника діалогічного спілкування полягає в тому, що в тезаурусі

з'являються персоналізовані доповнення від свого Я, типу «Моя думка ...», «Вважаю за потрібне врахувати...» тощо. За умов безособового узагальнення, втрачається діалогічне спілкування, яке визначається в тезаурусі таких висловів: «так прийнято» або «так думають усі» усі так думають».

Персоніфікація особистості в духовній спрямованості полягає в принципах: *«не можна перебивати в спілкуванні», «не можна категорично заперечувати», «не можна проявляти зневагу або приниження».*

О. Головіна визначає важливість діалогу в розвитку екзистенційних почуттів духовного інтелекту як здатності до осмисленого переживання буття, розуміння свого смислу життя, вміння обирати свій вибір не під впливом інших, а за своїм свободним вибором, «наділяти кожний день свого життя смислом, а також здатність знаходити нові смисли існування, адаптувати їх під вимоги складних життєвих ситуаціях» [12, с. 39].

Узагальнюючи теоретичний аналіз можна визначити, що існує багатозначність дефініцій діалогічного спілкування. Важливою ознакою діалогічного спілкування є «зворотній зв'язок». Діалогічне спілкування це «перетворення партнерів по спілкуванню у творчу діаду, груповий суб'єкт творчості» [53, 85-86]. Набувається відчуття значимості кожного учасника як значущого для небайдужою, «живою», «гарячою», справді значущою для взаємодіючих сторін. Феномен «діалогічне спілкування» включає широке коло складових компонентів, які досліджуються в різних аспектах його утворення, але всі вони спрямовані на розвиток особистості.

Таким чином, діалогічне спілкування є особистісним, соціально утвореним психологічним феноменом, піддається структуруванню завдяки формуванню поліфонічного світоспоглядання й моделювання діалогу в спілкуванні, яке ґрунтується на здатності спостерігати, аналізувати, порівнювати, узагальнювати «потoki свідомості», «життєвий світ» з позиції гуманістично-орієнтованого ставлення до себе та до іншого.

Діалогічне спілкування відбувається як діаді, так і груповій взаємодії, функція якої досягати на більш вищому рівні як особистісного зростання, так

і створення нового продукту сумісної комунікації. Складова діалогу – це наявність «виникаючих питань», які віддзеркалюють внутрішню диспозицію особистості та її зовнішні прояви в інтеракціях.

1.2. Психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів

Термін «чинник» позначає рушійний вплив, збудження, спонукання до активності діяти або виконувати певний вид роботи. Психологічні чинники – це дотичний вплив на внутрішні диспозиції структури особистості, що піддають трансформації структурних складових, зміни яких сприяють удосконаленого рівня повноцінного функціонування особистості. Визначаємо психологічні чинники:

- **внутрішні психологічні чинники** – спрямованість внутрішньої мотивації по зміні невідповідних властивостей на відповідні для повноцінного функціонування й розвитку особистості;
- **зовнішні соціально-психологічні чинники** – апробація внутрішніх диспозицій в соціокультурному просторі життєдіяльності особистості за вербальною і невербальною поведінкою, вчинками, стилем спілкування. ми обрали такі два види психологічних чинників.

Перший психологічний чинник розвитку діалогічного спілкування майбутнього психолога – це сукупність емоційно-когнітивних компетенцій діалогічної орієнтації студента.

Діалогічна орієнтація ми розглядаємо сформованим поліфонічним внутрішнім діалогом (за Г. Дьяконовим [22; 23]) створення діалогічного синергетизму. Автор виходить із положення що емоції впливають (хоча і не повністю в зрілій особистості) на когнітивну оцінку ситуації в спілкуванні. Ця ж думка ви значена в роботах І. Лjunggren та ін., ([Ljunggren](#) I., Najström M., Levitt [D.H. Ramnerö](#) J. [62]) в дослідженні діалогу як психологічного методу тренування навичок інтерв'ювання та комунікації студентів-психологів.

В.Рибалко пропонує створити нову ноосферну методологію діалогічного спілкування в умовах трансформації сучасного суспільства з урахуванням сучасних змін в суспільстві та науково-технічних досягнень і пропонує світогляд «через синергетичний розвиток діалогу як мультиперсонального явища» [48, с. 19]. Синергетика діалогічної орієнтації майбутнього психолога потребує переосмислення традиційного розуміння природи діалогу в умовах постмодерністського буття сучасної людини з позицій універсального співіснування «Я – Ти» в технологічному світі «спів-буття». Зовнішньо діалогічна орієнтація виявляється інтелектуальністю вербальної і невербальної поведінки учасників діалогу на більш глибокому рівні з ознакою емоційного інтелекту.

Г. О. Балл визначає внутрішній діалог раціогуманістичною основою розвитку відповідних властивостей, які задають гуманістичну, розвивальну, творчу, логічну спрямованість інсайту[3]. Такі властивості для майбутнього психолога є спонуканням до пізнання глобалізації світових професійних знань та завдяки ним нових можливостей використання в психологічній практиці.

Зміни, які відбуваються на рівні цих складових є своєрідним доповненням, розширенням та поглибленням існуючих властивостей, які задають суб'єктну активність і цільову зрозумілість соціальної спрямованості. З цього приводу С. Максименко попереджає, що гуманістична та екзистенційна психологія не посиляються на біологічний параметр. Він пише: «біологічне або соціальне підґрунтя не враховується, а тим, що існує потяг акцентувати одне з начал за рахунок іншого. В дійсності і біологічне, і соціальне, і духовне не пригнічують одне одного, а складно і плідно взаємодіють» [36, с.43].

Діалогічна орієнтація є базовою основою з розвитку діалогічного спілкування. Діалогічна орієнтація є ціннісно-смісловим утворенням відчуття «ми» у діалогічному спілкуванні. Якщо існує стійкі цінності «Вони» і «Я», то зникає діалогічна орієнтація. З цих рольових позицій по-різному сприймається комунікативна взаємодія, втрачання суб'єкт-суб'єктного (S-S) сприйняття.

Внаслідок чого кожний учасник залишається при своїй думці й переходить в рольові позиції конкуренції.

Втрату S-S сприймання та комунікації розглянемо через призму рольових теорій. П. Горностай представив концепцію рольового конфлікту, який складається з адіалогічної орієнтації:

- нездатність ідентифікувати себе в ролях S-S сприймання;
- розгалуження між ролями, які Я повинно виконувати і тим, які є в мене сформовані за смисловими цінностями;
- протиріччя між моїми очікуваннями і тими рольовими очікуваннями, які реально відбуваються в спілкуванні [14].

Згідно теоретичних основ розвитку особистості Г. Балла, діалогічна орієнтація протистоїть маніпулятивній та імперативній орієнтації (стратегії). Він упереджує, що діалогічна орієнтація передбачає, що «ніхто не володіє абсолютною істиною та єдино правильними ідеалами й не може вести за собою людей, нав'язуючи їм ті чи ті погляди, втручаючись у їхнє життя й намагаючись змінити його» [2, с. 6]. Цінність діалогічної стратегії полягає в системі стійкої інтеріоризації певних систем соціальних норм і духовних цінностей, як орієнтирів багатоаспектних протиріч, що природно виникають в процесі спілкування.

Другий психологічний чинник розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів є сформованість **особистісна зрілості**. Існуючі концепції зрілої особистості надають різні властивості. У своїй більшості зарубіжні психологи визначають головний ознак – відповідальність (Р. Мей, 1969); рефлексивна усвідомленість травми (П. Штомпка, 2001) Л. Коpecь дає визначення: «Зріла особистості – це людина, інтегрована в суспільство, яка є повноцінним суб'єктом діяльності та спілкування, відзначається сформованим інтелектом і має достатні психологічні передумови для реалізації власної індивідуальності» [28, с. 50].

Щодо особистісної зрілості майбутнього психолога в контексті здійснювати діалогічне спілкування, то ми посилаємось на особистісну

відповідальність здійснити перехід від тоталітаристських стилів спілкування (директивний, авторитарний, командний, маніпуляційний і т.п.) до самокорекції себе як цілісну особистість за *принципами синергетики* (англ. synergetics; від грецького. син – «спільне» і ергос – «дія»).

Особистісна зрілість майбутнього психолога здійснювати діалогічне спілкування визначається наступними ознаками: активна життєва позиції в діалогічному спілкуванні; психологічний аналіз Іншого за соціальною перцепцією; гнучкість рольових позицій в залежності від динаміки розвитку діалогічної ситуації; досягнення психологічної компетентності забезпечення психічного та фізичного здоров'я в процесі діалогічного спілкування; зберігати діалектичний характер розмаїття мінливості та невизначеності як прогресу.

Діалог є соціально-феноменологічне утворення, функція якого в орієнтації узгодження внутрішніх мотивацій із зовнішніми змінами. Г. Балл аналізує розвиток особистісної зрілої через аналіз гуманізації цінностей, які пронизують особистість протягом загальної та професійної освіти. Він відмічає, що «людину вирізняє не соціальність як така, а втілені в матеріальних (зокрема, виробничих) і духовних формах соціальна пам'ять і соціально значуща творчість» [2, с. 1].

В. Радул розглядає соціальну зрілість індивідуальним утворенням, яке передбачає діалогічну взаємодію із соціальним середовищем як таким, що сприяє розвитку збагачення знань, взаємовідношень та взаєморозуміння з іншими людьми, спонукає до творчої реалізації власної активності, самовираження і самовизначення. «Ці якості особистості визначають міру соціальної зрілості» [47].

О. Крюкова аналізує зрілість особистості за сучасними психологічними дослідженням й доводить, що це особистісне утворення, яке набувається в діалогічному сприйнятті оточуючого світу людини протягом життя, формує такі риси як цілісність, передбачуваність, соціальну спрямованість поведінки в усіх сферах життєдіяльності. «Структурними компонентами соціальної

зрілості особистості є відповідальність, толерантність, саморозвиток» [31, с.353].

М. Грудок-Костюшко визначає у зрілій особистості здатності до соціальної взаємодії партнерів у «симетричних» взаємовідносинах, які зумовлені соціокультурним рівнем особистості, професійною компетентністю здійснювати форми інтеракції на «рівності» а не на «асиметричних» відносинах [17, с. 2].

Особистісна зрілість є важливою в розгортанні конструкції діалогічного спілкування як гарант розуміння психічних деформацій клієнта. «Проблеми з яким звертаються клієнти до психолога є досить делікатні, нерідко носять інтимний, сексуальний характер, який потребує зрілості психолога зрозуміти причини виникнення інверсії, незвичних для повсякденного сприйняття поняття «особистість». Наприклад, горе для клієнта є своєрідним проявом любові, яку йому важко покинути. Завдяки особистісній зрілості та психологічній компетентності майбутнього психолога, він готується до майбутньої професійної діяльності без особистісно-примітивних осуджень» (цитуються за тезами Л. Гапоненко, А. Болотін, 2025. С.344. <https://surl.li/tzeofp>).

Діалогічний простір спілкування дозволяє психологу створювати безпечне поле навчання клієнта прийняття ситуації як таку, що є реальна, готує його зрозуміти її як безповоротну та навчає жити «тут і зараз» для кращого в майбутньому. Самосприйняття клієнтом горя утворює ознаки резильєнтності, що ґрунтується на системі поглядів і відданості в поясненні складності світу, ситуацій за смисловими цінностями. Саме смислові цінності орієнтують особистість в ідентичності рольових позицій – чи то суб'єкт-суб'єктні, чи то суб'єкт-об'єкти. Це забезпечує систему стійких переконань, сприяє розвитку гуманістичної орієнтації, соціально важливих властивостей, серед яких відповідальність, об'єктивність, відданість має величезне значення. Л. Копець відмічає, що ці риси особистості мають велике значення не тільки для

суспільства, але й для самої особистості як складові «необхідні для збереження психічного здоров'я» [20, с. 239].

Особистісна зрілість визначається соціальною спрямованістю своєї праці, відповідальним ставленням до своїх вчинків, самореалізацією в творчості, гнучкою соціальною адаптацією, емоційною стабільністю та життєвою філософією мудрої людини.

Третій психологічний чинник розвитку діалогічного спілкування майбутнього психолога в нашій роботі визначена **рефлексія** як психологічний механізм інтенціональної (спрямованої) функції свідомості сприймати й діяти за соціально значущими смисловими цінностями.

Виходячи із контексту особистісної зрілості, рефлексія в діалогічній спрямованості здійснює активізацію інтелектуальної сфери:

- «призупиняє» потік мовленнєвого акту (говоріння, слухання) та миттєво утворює *припущення* відносно відповідності теми діалогу до реального змісту, аналізу спрямованості своїх намірів та намірів учасників спілкування на співпадіння чи конфронтацію;
- «порівняння» співпадіння перетворення діалогу на очікуваний творчий саморозвиток кожного учасника, чи навпаки, втрати такої можливості;
- «визначення» емоційного інтелекту кожного учасника – сумлінність, доброзичливість, емоційна стійкість, відкритість [43, с. 17].

Єдність двох психологічних феноменів – це рефлексія й діалогічне спілкування побічно представлені в багатьох психологічних дослідженнях з розвитку особистості (Г. Балл [3],[4]; В. Бучма [5]; Л. Гапоненко [7; 8], В. Гордієнко, Л. Копець [13], Г. Дьяконов [23], І. Муратова [42], О. Савченко [49], Т. Яценко [56]) та зарубіжній (S. Nolen-Hoeksema [62], S. Racionero-Plaza & M. Padrós [64]). Сучасна психологія накопичила нові дослідження з виявлення природи й функції рефлексії, що дає підставу розглядати різновиди форм та видів рефлексії. Протягом останніх 10-ти років рефлексію метафорично розділяють на «погану» («дурну», «квазірефлексію») та «хорошу» («розвиваючу»).

О. Савченко визначає форму конструктивної рефлексії за показником усвідомлення компенсацій обмеження, здатності визначити засоби та перспективи когнітивного та особистісного розвитку. Деструктивну рефлексію за можливостями виправдати свої невдачі та утруднення, маніпуляції та гальмування подальшого розвитку [49, с. 241].

Л. Гапоненко, О. Чаркіна визначають види рефлексії – конструктивна і деструктивна за показниками комунікативно-когнітивної спрямованості. Конструктивна рефлексія націлена на усвідомлення відповідальності та відповідності ідентичності за рольовими позиціями для створення двосторонньої інтеракції [9]. Деструктивна, навпаки, вона має внутрішній рольовий конфлікт, який створює неусвідомлено бар'єри для партнерських позицій, не залишаючи жодного шансу на діалог.

Конструктивна рефлексія є основою розвитку діалогічної спрямованості. Завдяки конструктивній рефлексії майбутній психолог стабілізує емоційну розбалансованість до цілісності особистості, збагачує досвід як для свого виживання, так і більш вищого рівня професійної допомоги клієнтам. Конструктивна рефлексія розвиває особистість в «полі» діалогічного спілкування, бо здатна розпізнати реальність внутрішнього споглядання «потoku свідомості», мотиваційної спрямованості як «механізм породження нових смислів у розвитку рефлексивного спілкування в процесі професійної освіти майбутнього практичного психолога. ... внутрішній діалог є стимулюючий матеріал розвитку рефлексивного мислення, яке переходить у рефлексивну свідомість і завершається в рефлексивному спілкуванні» [7]. Діалог і рефлексія – це «специфіка внутрішнього діалогу, що визначається взаємозв'язком не співпадаючих точок зору, які розв'язуються суб'єктом завдяки рефлексивній свідомості» [там же].

Теоретична модель визначених психологічних чинників покладена в основу нашої емпіричного дослідження.

1.3. Соціально-психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів

Соціально-психологічні чинники, як було зазначено в попередньому параграфі, є досить обширними, тому звужимо це питання до рівня розвитку діалогічного спілкування як складовою професійної діяльності психолога-практика. До цих складових відносимо інтелектуально-освітнє середовище, психокорекційно-виробнича практика здобувача, самостійне проходження психокорекції в спеціалізованих психологів та навчально-розвивальна групова корекція.

Теоретичний огляд зарубіжної літератури показав, що наукове дослідження навичок проведення психологічного інтерв'ю та діалогічного спілкування майбутніх психологів, незалежно від їхньої сфери діяльності, є основним в роботі психолога й мало вивченим. Ramnerö J., D.H. Najström M., Ljunggren J. відмічають, «незважаючи на це, важко знайти усталені методи оцінки та навчання навичкам проведення інтерв'ю та комунікації. Емпіричних досліджень розвитку навичок студентів-психологів недостатньо» [65].

Група однодумців протягом 2000-2019 рр. розробили навчальну програму з розвитку комунікативних навичок в професійній освіті майбутніх психологів та відмічають, що «серед 100 найважливіших публікацій, було виявлено лише два дослідження з оцінювання та навчання студентів-психологів (Kuntze et al., Citation2007; Smit & Van der Molen, Citation1996). Більш того, вони відмічають, що серед таких програма, «ми знайшли кілька досліджень, присвячених студентам-медикам (наприклад, Brown et al., Citation2005; Deveugele et al., Citation2005; Makoul et al., Citation2007; Yedidia et al., Citation2003), а також соціальним працівникам та фахівцям загальної клінічної практики (наприклад, Ammentorp et al., Citation2014; Dixon, Citation2013; Tompsett et al., Citation2017) ... але в рамках підготовки студентів-психологів це не так» [61].

Розвиток діалогічного спілкування за своєю природою має процесуальний характер, який збагачується точними знаннями та вміннями, їх перевірці на практиці, які студент засвоює в академічному навчанні. Цей процес є

довготривалий. Як зазначає С. Максименко відносно «спрощеного» підходу за засвоєних знань, нажаль не є показником професійного розвитку. Він підкреслює, що ніколи в психології процес інтеріоризації не є процесом розвитку [36, с. 32].

Враховуючи сучасний воєнний стан в Україні, ускладнення безпосереднього офлайн-навчання, надзвичайно важливим є сприяння такого освітнього простору, в якому забезпечується потреба індивідуальної самовизначеності в розвитку діалогічного спілкування як базової основи професійного спілкування в основних видах психологічної діяльності – це психодіагностику, психологічне консультування, психологічну просвіту, психологічну підтримку, психопрофілактику (превенція), психологічну корекцію.

Виходячи із реальної дійсності, що кожна доросла особистість, якою є студентство і які мотивовано обрали професію психолога, мають тривалий попередній досвід комунікацій та стилів спілкування, але в більшій мірі як такі, що не відповідають нормативам діалогічного спілкування. Переживання негативних почуттів, відсутність внутрішньої мотивації, створює спочатку внутрішній рольовий конфлікт, а потім конфронтацію, а то і конфлікт в освітньому просторі.

У контексті вище зазначених психологічних чинників з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів актуалізується питання загальної підготовки кожного здобувача на відповідність сформованих професійних компетентностей, головна мета якого спрямована на власний саморозвиток здобувача в освітньому просторі. Науковці здійснюють пошук найбільш ефективних методів з розвитку професійних властивостей особистості в груповій корекції (Л. Галушко, О. Главник, Н. Іванцова, Л. Льюїс В. Панок, В. Федорчук, Т. Яценко та ін.). В цьому питанні тренінг є найбільш відповідний метод з розвитку діалогічного спілкування, бо перебування в тренінгу, студент переживає на власному досвіді покращений стан від

оволодіння певним рівнем діалогічного спілкування, бо воно здійснюється за умов екзистенційних почуттів та розвитку екзистенційних потреб.

Зростання науково-практичного інтересу в розбудові психологічного тренінгу, за виразом С. Максименко, полягає в тому, що на сьогодні він став одним із найбільш гнучким щодо використання в практиці психолога і «ефективним засобом формувального експерименту, а їх доцільність підтверджується посттренінговими психодіагностичними дослідженнями» [25, с. 4]. Психологічні тренінги зайняли лідерську позицію в розвитку особистісного зростання, комунікативної компетентності, набуття лідерських здібностей, подолання психологічної інфантильності, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків внутрішніх конфліктів, тренінги використовують з подолання конфліктів, підвищення рівня організаторських здібностей і багато інших психологічних проблем.

Відмітимо, психокорекція в психологічному тренінгу методу відбувається завдяки розвитку ауторефлексивності та соціорефлексивності, яке відбувається на всіх рівнях тренінгових вправах. З цього приводу В. Зликов підкреслює, що «рефлексивне оформлення виконаної роботи, тобто виділення способу роботи і отриманого, нехай навіть не остаточного, а проміжного результату» [25, с. 8].

Ефективність групової психокорекції визначений ще з часів Сократа, який до наших часів дійшов в так званому методі «Коло Сократа» («Сократичний семінар»), який використовується в навчанні як метод найбільш ефективного запам'ятання навчального матеріалу. Цей метод досить близький до психологічного тренінгу, який моделюється за допомогою дискусії і «ґрунтується на тому, що в учня є вже якісь знання з теми дискусії, а нові знання формуються шляхом участі в обговоренні» [39]. Мета цієї активності полягає в тому, щоб учасники обговорення, висловлюючи свої думки, прийшли до єдиної відповіді, а не перемога однієї людини або групи в суперечці (підтвердження переваги своєї теорії над іншими).

З врахування означеного та дотримуючись мети нашого дослідження, ми обрали тренінг як найбільш відповідний метод групової роботи, що спрямований на вдосконалення та розвиток рефлексивно-діалогічного мислення, спрямованості на екзистенційно-гуманістичну зорієнтованість входження в діалогічне спілкування, співучасть у створенні діалогічної ситуації, на рефлексивно-рольову орієнтацію гнучко займати позиції «Партнер», «Опонент», без яких діалог не розвивається. установок, навичок і знань міжособистісного спілкування. Акцент ставиться в цих тренінгах на розвиток ментального здоров'я, яке безпосередньо обумовлює розвиток психічного здоров'я для студентів, які перебувають за кордоном, вимушено переміщені та ті, які з причин воєнної агресії втратили свої квартири, будинки.

В. Зливков і С. Лукомська роблять акцент на розвиток рефлексії в тренінговій роботі. Тренінгова робота спрямована на розвиток «самоусвідомлення людини та покращення її взаємин з іншими людьми (по суті те, що нині зветься тренінгами особистісного зростання)» [25, с.18]. Т. Яценко, використовуючи методи аналізу за теоріями глибинної психології, впровадила в практику розвиток саморефлексії за допомогою активного соціально-психологічного навчання, в якому використовуються групова динаміка, психомалюнки, рольова гра, психодрама, методи невербальної взаємодії. Вона підкреслює, що ефективність групової психокорекції позитивно відрізняється від індивідуальної корекції, так як «групова динаміка каталізу психокорекційний процес» [25, с. 30].

Н. Носенко концептуалізує роль емоційного інтелекту в підготовці майбутнього психолога й зазначає єдності зовнішніх і внутрішніх детермінант як провідну методологічну засаду, посиляючись на власні дослідження та провідних психологів (Г. Балл, В. Татенко, Т. Титаренко). Означене теоретико-методологічне положення дозволяє розглядати групові заняття в тренінгу.

Н. Іванцова в науковій публікації з розвитку професійної спрямованості студентів-психологів в тренінгу використовує гуманістично-орієнтовані принципи групового спілкування та взаємодії:

- 1) «безоцінчне позитивне сприймання інших людей;
- 2) активне емпатійне слухання;
- 3) конгруентна (адекватна справжньому, щирому) самовираженню» [26, с. 88].

Таким чином, тренінг з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів може успішно відбуватися за умов врахування таких положень:

1) завдяки тренінгових вправ з використанням *конвенційних* (процес зближення) *ролей* та *дивергентних ролей* відрефлексувати власну ідентичність учасникам тренінгу за нормативними критеріями рефлексивно-рольового аналізу (за Л. Гапоненко, О.Чаркіна [10]);

2) завдяки груповій динаміки досягти ауторефлексію причинно-наслідкових зв'язків, які провокують у студентів психологів хибних захисних механізмів, що спонукають до внутрішніх конфліктів як бар'єрів на шляху розвитку діалогічного спілкування;

3) засобом рольових та ділових ігор підвищити рівень психологічної грамотності студентів-психологів відносно психологічних чинників з розвитку діалогічного спілкування як психологічного інструментарію при виконанні функцій психолога в психодіагностиці, психологічному консультуванні, психологічній просвіті, психологічній підтримці, психопрофілактиці та психологічній корекції;

4) засобом візуалізації діалогічного спілкування психолога і клієнта (клієнтів) за тематично підібраними уривками з художніх фільмів, використати метод інтерактивного навчання;

5) засобом наративної психології розглядати тематичні проблеми з розвитку інтерсуб'єктної взаємодії;

6) засобом методу майєвтики сприяти розвитку екзистенційних почуттів та екзистенційних потреб як базової основи діалогічного спілкування.

О. Кочубейник розглядає соціальний діалог у вимірах когнітивного спілкування й виявляє симптоми недіалогічного спілкування в політичних дебатах і соціальному діалозі. Він використовує термін «недіалогічні

дискурси», які виникають умисно або неусвідомлено. Цей фактор мало досліджений в сучасній психології. Враховуючи означене, необхідно здійснити емпіричне дослідження з виявлення чинників, які не тільки сприяють розвитку діалогічного спілкування, але й виступають перешкодою на шляху усвідомлення майбутнім психологом професійної необхідності оволодіти діалогічним спілкуванням.

Посилаючись на екзистенціально-гуманістичну психологію Г. Олпорта, були обрані поведінкові моделі, які розвиваються в діалогічному спілкуванні:

- домінуюча риса – оптимізм і творчий пошук вирішення ускладнень життя, потяг турбуватися за власне здоров'я й допомагати близьким, посправжньому захоплюватися життям як самореалізації себе в гармонії з оточуючим світом;
- не занурюватися остаточно на собі, підвищувати власну захищеність, долаючи недоліки власних рис;
- в ускладнених ситуаціях зосереджуватися на власні позитивні риси для творчого знаходження нових рішень;
- бути сміливим брати відповідальність на себе за все те, що відбувається в колі своєї життєдіяльності [57].

Таким чином, проведений теоретичний аналіз дозволяє здійснити вимір рівнів сформованості складових психологічних чинників у розвитку діалогічного спілкування.

Висновки до першого розділу

Діалог пройшов шлях еволюції від розуміння як методу пошук істини за допомогою логічно побудованих аргументів, до створення синергетичного діалогічного простору в діалогічному спілкуванні. Діалог буде відбуватися за тих умов, якщо розмова і бесіда діалогічно структурована з обміну інформаціями. Проаналізовані структурні складові діалогічного спілкування

за інтерактивними, соціально-перцептивними та комунікативними компонентами, які набувають чинності за умов суб'єкт-суб'єктної інтеракції.

Визначенні психологічні чинники розвитку діалогічного спілкування:

1. Діалогічна орієнтація в здатності створювати синергетичний діалогічний простір спілкування, що ґрунтується на духовно-орієнтованому світогляді особистості. Діалогічна орієнтація реалізується у вербальній і невербальній поведінці, що свідчить про відкритість до пізнання себе та оточуючих. Ґрунтується діалогічна орієнтація на екзистенційних смислових цінностях, які притаманні зрілій особистості – інтеграція в суспільство, встановлення стосунків для продуктивної діяльності та здатності працювати разом з іншими. Нарцисична особистість має протилежні властивості й не спроможна здійснювати діалогічне спілкування.

2. Особистісна зрілість в розвитку діалогічного спілкування сприяє дотримуватися тенденції ефективності функціонування в критичних ситуаціях, створювати творчу атмосферу та творчу самореалізацію, емпатію як загальну властивість обережного ставлення в суб'єкт-суб'єктних взаємодіях, дотримуватися відповідальності, толерантності, емпатії, сумлінності.

3. Рефлексія як психологічний механізм розвитку цілісності особистості, соціальної спрямованості, активності відкритості, доброзичливості, завдяки яким структурується діалогічне спілкування. Завдяки рефлексивним механізмам особистість здатна розпізнати неусвідомлені думки, вислови, дії, в яких свідомість має «огранювання», а не життя в реальності.

За результатом теоретичного матеріалу є можливість визначити діагностичний інструментарій та здійснити вимірювання рівнів означених чинників розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів.

Розділ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

2.1. Організація та процедура проведення емпіричного дослідження

Вимірювати особистісні властивості за показником психічного розвитку є складним завданням з причин того, що їх складно «розділити» окремо так як усі складові внутрішніх диспозицій є інтегровано взаємопов'язаними. Складність складає і врахування особистісного досвіду, рівня отриманої освіти. Посилаючись на загально прийняті положення про зрілу особистість (визначений нами психологічний чинник розвитку діалогічного спілкування), які надає Е. Еріксон – це від 25 до 65 років, ми орієнтувалися у виборі респондентів цими положеннями, які вже мають достатній рівень зрілості.

З врахування того, що в розвитку діалогічного спілкування покладена ідея психологічного розвитку майбутніх психологів як складових детермінуючих компонентів властивості особистості, була покладена ідея про професіоналізацію в складанні діагностичного інструментарію. Відповідно обиралися ті методики діагностування, які б визначали рівні об'єктивного сприймання майбутнім психологом тих психологічних методів і технологій, а не на особистісному відчутті, тобто за керуванням підсвідомих емоційних переживань та відповідних ним думкам.

Для розв'язання поставлених завдань був складений план емпіричного дослідження, який складався з двох етапів:

1. *Констатувальний етап* **мета** якого визначення бази дослідження, узгодження експериментальної та контрольної груп (ЕГ і КГ), планування діагностичних процедур, інтерпретація результатів.
2. *Формувальний етап*, **мета** за результатами діагностування розробити програму соціально-психологічного тренінгу (С-ПТ) з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів

Завдання констатувального етапу:

- 1) сформулювати робочу гіпотезу емпіричного дослідження;

- 2) визначити діагностичний інструментарій з виміру рівнів сформованості психологічних чинників, які детермінують розвиток діалогічного спілкування майбутніх психологів;
- 3) здійснити інтерпретацію за результатами статистично-математичного аналізу.

Гіпотеза емпіричного дослідження ґрунтувалась на **припущенні**: за умов високого (дуже високого) середнього рівнів сформованості психологічних властивостей за визначеними чинниками розвитку діалогічного спілкування – це діалогічна орієнтація, особистісна зрілість, рефлексія, буде свідчити про вміння використовувати діалогізм в практику та навпаки, за низьким, нижче середнього рівня таких вмінь не буде.

База емпіричного дослідження. Емпіричне дослідження проводилось на базі психолого-педагогічного факультету Криворізького державного педагогічного університету. Дослідженням були охоплені здобувачі заочної форми навчання, N=43 особи, віком від 25 до 50 років з переважною кількістю жіночої статі. Співвідношення жінок і чоловіків складає таку загальну кількість: 38 осіб жіночої статі та 5 осіб чоловічої статі. Процедура діагностування здійснювалась протягом 10-20.07.2025 року на платформі Goole Meet. Для залучення в емпіричну роботу була проведена процедура погодження здобувачів прийняти участь в діагностуванні та психокорекції. Були надані інформації про конфіденційність отриманих результатів та можливості отримати інформацію надається персонально за запитом від респондента. Для зручності здійснення аналізу ефективності запропонованої корекційної програми в С-ПТ, усі учасники були поділені на дві групи: в ЕГ увійшли 21 магістра психологічної освіти та в КГ 22 особи. Розподіл чоловіків і жінок в ЕГ склав 19 жінок і 2 чоловіка; в КГ 19 жінок і 3 чоловіків. Враховуючи переважну більшість жінок та вимоги до визначення вибірки як репрезентованої до проведення емпіричного дослідження, був використаний метод індуктивної статистики, за яким достовірність буде складати різницю

допустимого відхилення в межах $p \geq 0,005$ без розділення на виміру у жінок і чоловіків.

2.2. Обґрунтування діагностичного інструментарію

Для розв'язання поставлених завдань констатувального етапу ми дотримувались методичних вимог до відбору діагностичного інструментарію: *валідність; надійність*, які найбільш об'єктивно відповідають поставленій меті дослідження. До того ж були визначені такі критерії до відбору методик як *простота і точність* відносно сприйняття респондентом, яким треба виконати діагностичні завдання за конкретною методикою.

Таблиця 2.1.

Діагностичний інструментарій дослідження психологічних чинників з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів

<i>Структурно-функціональні чинники з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів</i>	<i>Діагностичний інструментарій (методики дослідження)</i>
Структурно-функціональні складові	
Компетентність в діалогічному спілкуванні, професійній спрямованості психолога на діалог з клієнтом, розуміння Іншого в діалогічному спілкуванні	Опитувальник з виміру діалогічної орієнтації психолога (Т.Флоренської) [52]
Конструктивно-функціональне структурування діалогу, рефлексії внутрішньої позиції та зовнішніх проявів діалогічної компетентності	Методика діалогічної компетентності майбутнього психолога (І. Михайлюк [39]);
Соціальна орієнтація на діалогічне спілкування	
Мотиваційно-орієнтована соціальна самореалізація в професійній діяльності, спрямованість відношення до Іншого, компетентність в соціальному обов'язку, загальна життєва позиція та схильність до ділового, діалогічного спілкування та патріотичність.	Тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. Гільбух) [11]
Психологічні чинники єдності внутрішнього діалогу і зовнішнього	
Ауторефлексія єдності системоутворюючих факторів дотримання принципів діалогічного спілкування, соціорефлексія відповідності позицій та мовленнєвого дискурсу	Опитувальник «Рівень вираженості та спрямованості рефлексивності» (М. Грант) [38]

1. *Опитувальник діалогічної орієнтації психолога (Т. Флоренська)*

вимірює рівні загальної орієнтації майбутнього психолога в розумінні значущості діалогічного спілкування в ситуації виконання функціональних обов'язків під час проведення безпосередньої взаємодії із клієнтами. За допомогою цієї методики є можливість виявити готовність щодо *технологічних вмінь* застосовувати діалогічне спілкування в психологічній просвіті, психологічній консультації та індивідуальній і груповій психокорекції – показники «зчитування» (перцептивний компонент) та використання діагностичних методик та підготовки клієнта до сприймання психологічних рекомендацій від психолога

У діалогічному спілкуванні *гуманістична спрямованість* є стержневою основою, рівні якої вимірюються за цією методикою. Завдяки гуманістичної спрямованості у клієнтів утворюється відчуття впевненості та самоактуалізації.

Вимір рівня *діалогічної орієнтації* є показником здатності майбутнього психолога до внутрішнього рефлексивно-діалогічного (поліфонічного мислення), створювати психологічний мікроклімат для розуміння внутрішніх протиріч клієнта, які стають причинами асоціальної поведінки.

Обчислення результатів відповіді визначається за кількістю балів: низький рівень (від 1 до 4 балів); середній рівень «від 5 до 7 балів), високий рівень (від 8 до 10 балів).

2. Методика виміру діалогічної компетентності І. Михайлюк дозволяє виявити рівні сформованих структурно-функціональних компонентів за показником «діалогічна компетентність» у майбутніх психологів з урахуванням соціально-демографічних характеристик. Методика складається з трьох блоків (додаток А.1.). Відповіді фіксуються в бланках електронного діагностування <https://forms.gle/3eJkvuG7JPnLTRTn7>

І блок: виміряє загальні показники когнітивного аспекту щодо сутності, конструкту, та умінь діалогічного спілкування майбутнього психолога в

професійній діяльності й дозволяє здійснити аналітико-прогностичні складові щодо подальшої психокорекційної роботи;

II блок: виміряє рівні внутрішніх диспозицій щодо уявлень майбутніх психологів про мотиваційно-ціннісні складові діалогічного спілкування за показниками діалогічної установки та роботи зі смисловою сферою Іншого;

III блок: виміряє рівні фактичної сформованості діалогічного спілкування за показником операційно-поведінкової складової діалогічної компетентності. Відповіді респондентів фіксувалися на спеціальних бланках та опрацьовувалися методом контент-аналізу.

Рівні сформованості діалогічної компетентності за 1 і 2 блоком:

- високий рівень оцінюється 1 бал
- середній рівень оцінюється 0,5 балів;
- низький (зовсім не відповідний) 0 балів

Рівні сформованості діалогічної компетентності за 3 блоком

- високий рівень оцінюється 5 балів;
- середній рівень 3 бали;
- низький (зовсім не відповідний) 0 балів.

Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю. З. Гільбуха складається з трьох блоків і дозволяє виявити рівні аналітико-прогностичних характеристик майбутнього психолога, які розкривають: емпатійне ставлення до себе та Інших; установки, смислові цінності гуманістичної чи егоїстичної спрямованості; сумлінності чи байдужість (безвідповідальність); відкритість чи замкнутість (засекреченість) за такими критеріями:

I блок: *почуття громадянського обов'язку* виміряє емпатійне ставлення до власного життя та життя інших за показником соціальної зрілості. Рахування балів за рівнями:

- дуже високий від 12 до 18 балів;
- високий від 7 до 11 балів;
- середній від 4 до 6 балів;
- низький (зовсім не відповідний) 3 і менше.

II блок: *життєва установка* виміряє смислові цінності за направленістю гуманістичної чи егоїстичної спрямованості, ознак інтеграції в суспільство чи навпаки уникнення. Вимірюється за балами:

- дуже високий рівень від 27 до 36 балів;
- високий рівень від 19 до 26 балів;
- середній рівень від 11 до 18 балів;
- низький (зовсім не відповідний) 10 і менше балів.

Методика «Рівень вираженості та спрямованості рефлексивності» (М. Грант) дозволяє здійснити вимір рівня вираженості у респондентів важливого чинника розвитку діалогічного спілкування. Рефлексія як психологічним механізм розвитку діалогічного мислення й діалогічного ставлення до свого Я та Я інших. Опитувальник складається з 20 питань, представлених у 2-х шкалах, кожен з яких має 10 питань. Конструкція питань пряма та зворотня, що дає відстежити конструктивну та деструктивну рефлексію за отриманим діагностичним матеріалом:

- 1) *ауторефлексія* висвітлює внутрішні диспозиції респондента відносно рефлексивної самооцінки в аналізі своїх переживань, емоцій, потягів, інтересів, мотиваційної спрямованості;
- 2) *соціорефлексія* дозволяє виявити усвідомлене чи неусвідомлене оцінювання переживань, мотивів, поведінки в інших того соціального кола, яке доступне респонденту.

Підрахунок результатів за відповідями опитувальника проводиться відповідно 6-ти бальному розподілу:

- 1 - абсолютно не згоден;
- 2 - не згоден;
- 3 - скоріше згоден;
- 4 - згоден;
- 5 - абсолютно згоден.

Розрахунок балів для виявлення показника *рівня рефлексивності та спрямованості* складається із середньо статистичних даних. Таким чином, градація рівнів відповідає вище вказаним, тобто: дуже високий, високий, середній нижче середнього, низький. Методом статистичної перевірки визначались середнє значення двох незалежних величин за методом t-критерій Стьюдента в програмному пакеті STATISTICA 12.0 для Windows.

2.3. Інтерпретація результатів діагностичного матеріалу

Опитувальник діалогічної орієнтації Т. Флоренської найбільш вдало дозволяє виміряти три рівні сформованості діалогічної готовності в комунікативній ситуації за показниками технологічної орієнтації, гуманістичній спрямованості та діалогічна орієнтація в спілкуванні з клієнтом (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2.

Результати обрахування за опитувальником діалогічної орієнтації (Т. Флоренська)

Рівні діалогічно орієнтації	ЕГ n = 21		КГ n = 22	
Технологічна орієнтація в спілкуванні				
Низький рівень (1-4 бали)	7	33,33	7	31,81
Середній рівень (5-7 балів)	11	52,38	11	50,0
Високий рівень(8-10 балів)	3	14,28	4	18,18
Гуманістична спрямованість у спілкуванні				
Низький рівень (1-4 бали)	6	28,57	7	31,81
Середній рівень (5-7 балів)	12	57,14	12	54,54
Високий рівень(8-10 балів)	3	14,28	3	13,63
Діалогічна орієнтація в спілкуванні з клієнтом				
Низький рівень (1-4 бали)	8	38,09	8	36,36
Середній рівень (5-7 балів)	10	47,61	10	45,45
Високий рівень(8-10 балів)	3	14,28	4	18,18

Наочне порівняння визначених складових «елементів» діалогічного спілкування на етапі констатувального дослідження представлено в діаграмі 2.1.

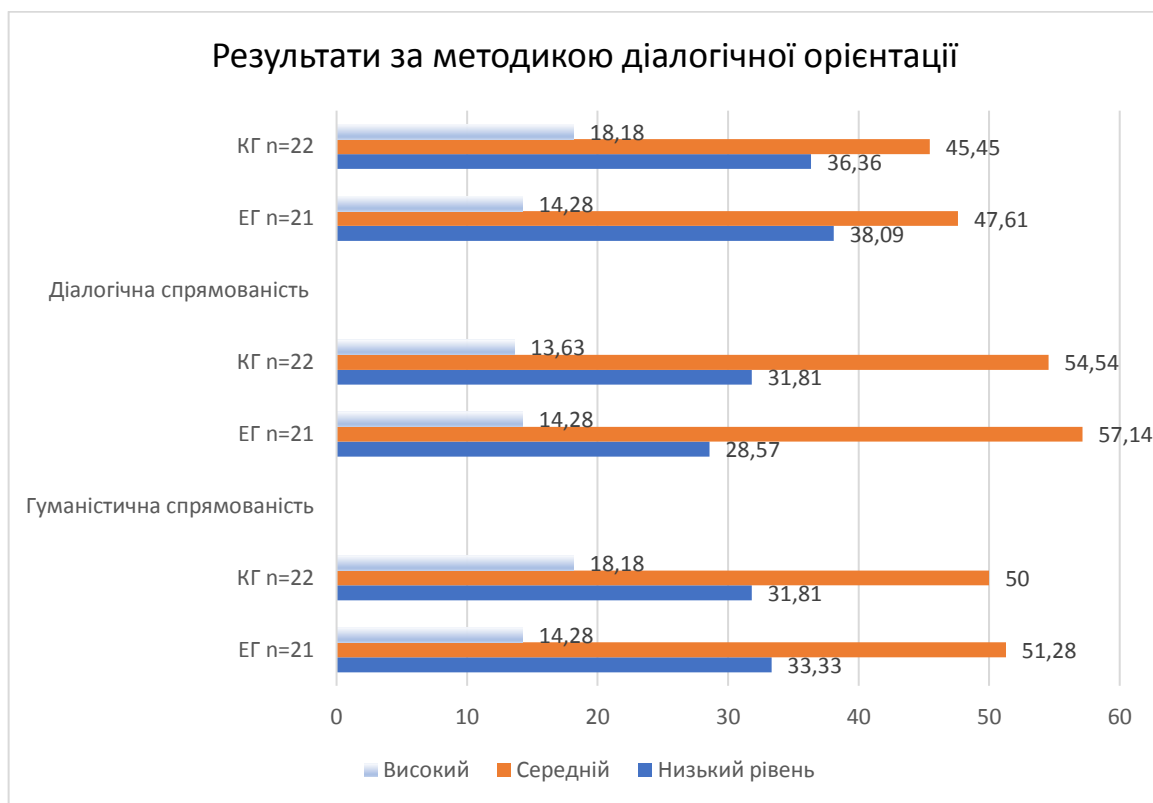

Рис.2.1. Результати за опитувальником діалогічної орієнтації Т. Флоренської

Згідно мети нашого дослідження постала необхідність виявити на початковому етапі рівні сформованості внутрішніх диспозицій, які визначаються в здатності технічної компетентні сприймати й передавати інформації на рівні перцепції, інтеракції та безпосередньо комунікації. Визначено, що майже не існує суттєвих відмінностей за цим показником у двох групах.

Низький рівень за технологічними вміннями в ЕГ низький рівень дорівнюється 33,33%, в КГ 31,81%; середній рівень в ЕГ 52,38%, в КГ 50 %, високий рівень в ЕГ 14,28, в КГ 18,18%. За *гуманістичною спрямованістю* визначений ще нижчий рівень ніж технологічний, що свідчить про втрати відчуття : в ЕГ 28,57% та у КГ 31,81%. Можна передбачити, що такі показники як вміння використовувати комунікативні засоби – виразність вербальної й невербальної комунікації з насиченою можливістю наблизитись до взаєморозуміння один з одним, сформовані невідповідні до нормативів

діалогічного спілкування недостатньо на відповідність до діалогічного спілкування. Майже не враховувався показник перцепції та визначення рольової позиції в інтеракціях. За *діалогічною спрямованістю* в ЕГ 38,09% та КГ 36,36%. Вищий рівень цього показника більш за все пояснюється рівнем знань дотримання таких показників як «зворотного зв'язку», « толерантного ставлення», який був вказаний однозначно у всіх респондентів.

Середній рівень за технологічними вміннями в ЕГ 52,38%, у КГ 50,0% дає можливість інтерпретувати про позитивний вплив зовнішніх факторів – це загального психологічного клімату діалогічної спрямованості та тенденціями гуманізації освіти й комунікації з усіма учасниками навчального процесу. Проте за майже половина респондентів не виявила показник гуманістичної спрямованості, в ЕГ 57,14%, у КГ 54,54%. Можна пояснити низький показник двома зовнішніми чинниками, які деформують уявлення про гуманістичну спрямованість:

Перший зовнішній чинник деформації складових «елементів» внутрішньої диспозиції розвитку діалогічного спілкування – це епоха постмодернізму, сповнена протиріч між свободою й втратою стабільності, індивідуальною активністю творчої самореалізації й зростаючою конкуренцією. Удосконалення цифрових технологій створило новий віртуальний світ, в який занурюється особистість, бо там не існують тих соціальних умов, які є напруженими в реальній дійсності.

Другий зовнішній чинник, який сприяє деформації гуманістичної орієнтації – це воєнний стан, який майже чотири роки переживають українці в наслідок загарбницького нападу на Україну. Громадяни піддаються трансформації всієї ідентичності, яка пов'язана з тим, що кожна особистість в тій чи іншій мірі змушена ідентифікувати себе не в цивільній ідентичності, а в ідентичність мілітарну.

Високий рівень володіння діалогічним спілкуванням за результатами цього опитувальника виявився досить на низькому рівні: ЕГ 14,28; у ЕГ 18,18%; за

гуманістичною спрямованістю в ЕГ 14,28% та ЕГ 13,63%; за показником діалогічного спрямування в ЕГ 13,28% та ЕГ 18,18%.

Обрахування середньої значимості діалогічної спрямованості для двох груп μ (мю) = 16,23%, що складає 1/6 здобувачів із вибірки 43 особи. Такий стан є незадовільним відносно готовності здобувачів до здійснення в професійній діяльності діалогічного спілкування, на якому вибудовуються всі його види професійної діяльності – діагностика, психологічна просвіта, психологічне консультування, психологічна підтримка, психологічна профілактика (превенція), психологічна корекція.

Діагностика діалогічної компетентності (І. Михайлюк). Оскільки майбутні психологи в процесі своєї підготовки до професійної діяльності, яка безпосередньо здійснюється через спілкування з клієнтами, важливо визначити рівні діалогічної компетентності.

За виміром аналітико-прогностичного компоненту

Рівні аналітико-прогностичного компоненту

Рівні сформованості	Частота		Відсотки		Кумулятивно-частотний аналіз	
ЕГ і КГ	ЕГn=21	КГn=22	ЕГ n=21	КГn=22	ЕГn=21	КГn=22
Низький рівень	32	30,0	8; 38,0	8; 36,6	31,0	30,0
Середній рівень	66	67	10; 47,6	10; 45,5	47,0	46,0
Високий рівень	102	103	3; 14,3	4; 18,8	22,0	24,0
Σ	200	200	+/- 100	(+/-)100	100	100

Низький рівень за показником теоретичної обізнаності – це визначення таких складових як планування мети, стратегії та операціоналізації діалогічного спілкування, а також прогнозування на кожному «витку» розвитку діалогу, чи його втрати, виявилась не підготовлених здобувачів більше як 1/3 в кожній групі (ЕГ 38,2%; КГ 40,9%) що є невідповідною до розвитку професійної готовності майбутнього психолога. За частотою визначення спрямованості на діалог визначився негативним перебільшенням егоїстичної спрямованості в розумінні того, що психолог краще знає за клієнта, були також вибрані маніпулятивні спрямованості до Іншого, оцінювання іншого за зовнішнім сприйняттям та не

були визначені в цій групі вибори без цінового ставлення до особистості за зовнішністю. Не використовувались з вибору запропонованих відповідей показники самоконтролю та особистісної відповідальності за стратегією розвитку спілкування. Не були визначені показники «цінність Іншого», «прогностичний» показник розвитку спілкування. Частота таких виборів за означеною методикою складає більше 1/3, в ЕГ 32; в КГ 30.

Середній рівень за показником теоретичної обізнаності виявлений майже в такому співвідношенні як і на низькому рівні (ЕГ 47,6%; КГ 45,4%). Ці показники дозволяють розглядати їх як такими, що кожний студент сформував стереотипи ставлення до навколишнього світу Інших як споживацького або як до джерела можливої небезпеки, водночас не приділяючи увагу власної участі в благополуччі соціального оточення та інтеграції суспільства як носія загальнолюдських цінностей. Виділяли показники дублювання інтонаційного мовлення партнера з переконанням, що так вони швидше залучать до сумісної роботи, що відноситься до негативного показника в діалогічному спілкуванні. Респонденти цього рівня не позначили роль *прогнозування*, яке відбувається на першому етапі роботи з клієнтом, що також не складає показник готовності до діалогічного спілкування. Із вибору запропонованих відповідей по самоконтролю та особистісній відповідальності відносно прогнозуванню та спрямованості стратегії розвитку спілкування не біли позначені, або ж визначались не суттєві – це «інтуїтивне почуття»; «інтерес до Іншого», а не «безумовне прийняття Іншого». Не були визначені показники «цінність Іншого», «прогностичний» показник розвитку спілкування. Частота таких виборів за означеною методикою складає більше 1/3, в ЕГ 66; в КГ 67.

Високий рівень за показником теоретичної обізнаності ЕГ 14,3% і 18,8%. Респонденти продемонстрували високу частоту вибору цінність іншого й однозначного його сприйняття партнером спілкування, емпатійне ставлення до нього, посилення на рефлексію та ін. (ЕГ 102; КГ 103), що свідчить до достатній рівень готовності до діалогічного спілкування.

Тест-опитувальник особистісної зрілості Ю.З. Гільбуха За цією методикою встановлена частота відповідей ($r = 0,573$, $p \leq 0,5$), що дозволяє здійснити розподіл респондентів за рівнями сформованості соціальної зрілості як складового інтегрально взаємопов'язаного «елементу» сформованості діалогічного спілкування (в таблиці 2.3.).

Таблиця 2.3.

**Статистичні перемінні з виміру особистісної зрілості (ОЗ)
за методикою Ю.Гільбуха**

Показники СЗ на відповідність ДС	ЕГ n=21		КГ n=22	
Внутрішні диспозиції позитивного сприймання Я				
Потяг інтеграції в суспільство	11	52,38	11	50,0
Морально-етична спрямованість	12	57,14	13	59,09
Позитивне ставлення до свого Я	10	47,61	10	45,45
Соціальний обов'язок	13	54,16	13	59,09
Внутрішні потенціали життєвої спрямованості				
Саногенне мислення	8	38,09	9	40,0
Віра в свій потенціал	11	52,38	12	54,54
Потяг до життєстійкості	10	47,61	10	45,45
Внутрішні диспозиції ідентифікації-уособлення в почутті «Ми»				
Інтеграція в груповій взаємодії	8	38,09	9	40,9
Психологічна близькість до інших	6	28,57	8	36,36
Професійно-соціальні досягнення	14	66,66	15	68,18

За результатом обрахування відповідей респондентів визначилась закономірність, що сприймання важливості соціальної відповідальності визначена в більшості. Так, морально-етичну спрямованість визначена в ЕГ 57,14%, в КГ 59,45%, соціальну обов'язковість в ЕГ 54,16% у КГ 59,09% що свідчить про ступень гармонійного єднання на когнітивному й поведінковому рівні на загальнолюдському рівні, без чутливого досвіду в особистісній практиці.

Більш наочно ступень визначених показників представлені в діаграмі 2.2.

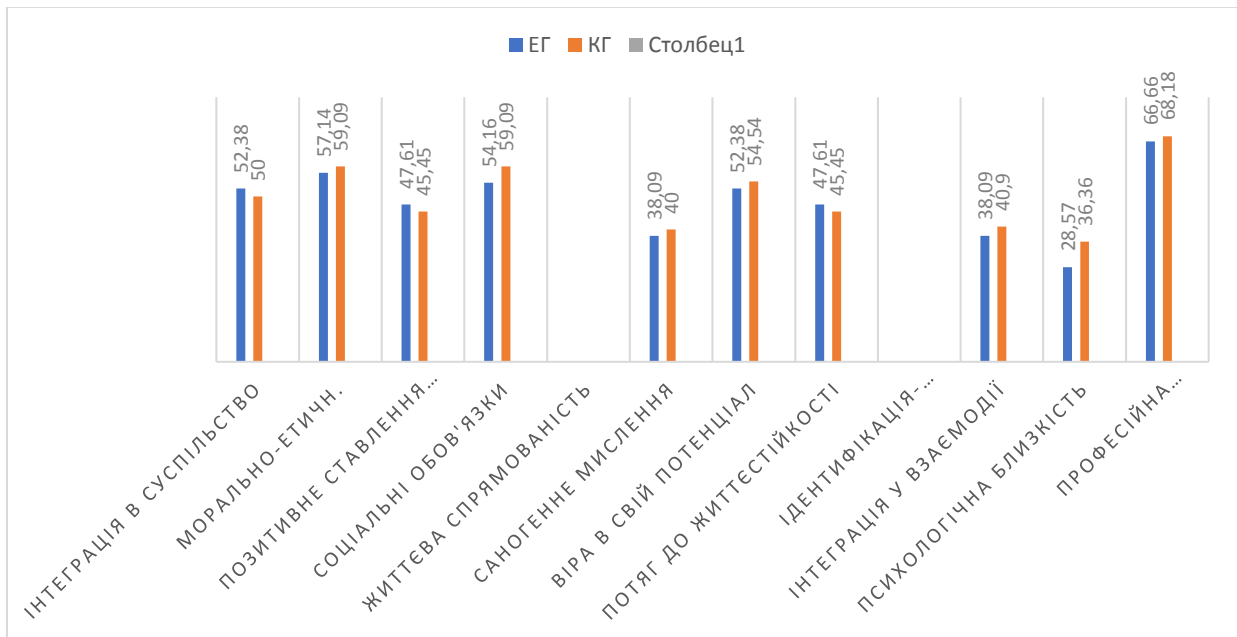

Рис.2.3. Результати за аналізом особистісної зрілості (Ю. Гільбух)

Водночас, такі показники як інтеграція в груповій взаємодії, цей показник складає 1/3 із усієї вибірки: в ЕГ 28,57% та в КГ 36,36%. Це свідчить про несформовані складові інтерсуб'єктно-діалогічного рівня майбутнім психологам розуміти позиції діалогічної, двосторонньої взаємодії.

Спрямованість в обох групах респондентів: саногенне мислення (лат. *sanitas* - здоров'я і гр. *genesis* - походження) спрямовано на подолання негативних переживань, інтелектуального осмислення напруження, кризової ситуації та пошуку творчого розв'язання особистісних проблем. Цей показник в ЕГ = 38,09% та 40,9 % в КГ, що є досить низьким для реалізації професійного діалогічного спілкування. Цей показник підтверджується вірою в свій потенціал. В ЕГ він дорівнюється 52,38% і в КГ 54,54%. Змістовність визначених показників доповнюють і результати за виміром рівня психологічної близькості в особистісному та професійному житті, що свідчить статистичний обрахунок: в ЕГ цей показник складає 28,57% , у КГ 36,36. Характеризуючи ці показники теоретично можна передбачити, що майбутні психологи посиляються на стереотипи імперативної стратегії в стилях та змісті комунікації.

Результати за методикою *«Рівень вираженості та направленості рефлексії» М. Гранта* представлені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Показники рівнів розвитку рефлексії підлітків

Рівень ауторефлексивності	ЕГ n=21		КГ N=22	
	кількість	%	кількість	%
Шкала ауторефлексивності				
низький	4	19,04	4	18,18*
нижче середнього	6	28,57	5	22,72
середній	5	23,8	8	36,36*
вище середнього	4	19,04	3	13,63
високий	2	9,52	2	9,09
Шкала соціорефлексивності				
Низький	5	23,8	6	27,27
Нижче середнього	6	28,57	7	31,81
Середній	7	33,42	5	22,72
Вище середнього	2	9,52	3	13,72
Високий	1	4,76	1	4,57
Загальний рівень вираженості рефлексії				
Низький (деструктивний)	11	52,38	13	59,09
Високий (конструктивний)	9	42,85	9	40,9

Наочне зображення результатів отриманого матеріалу представлені в діаграмі

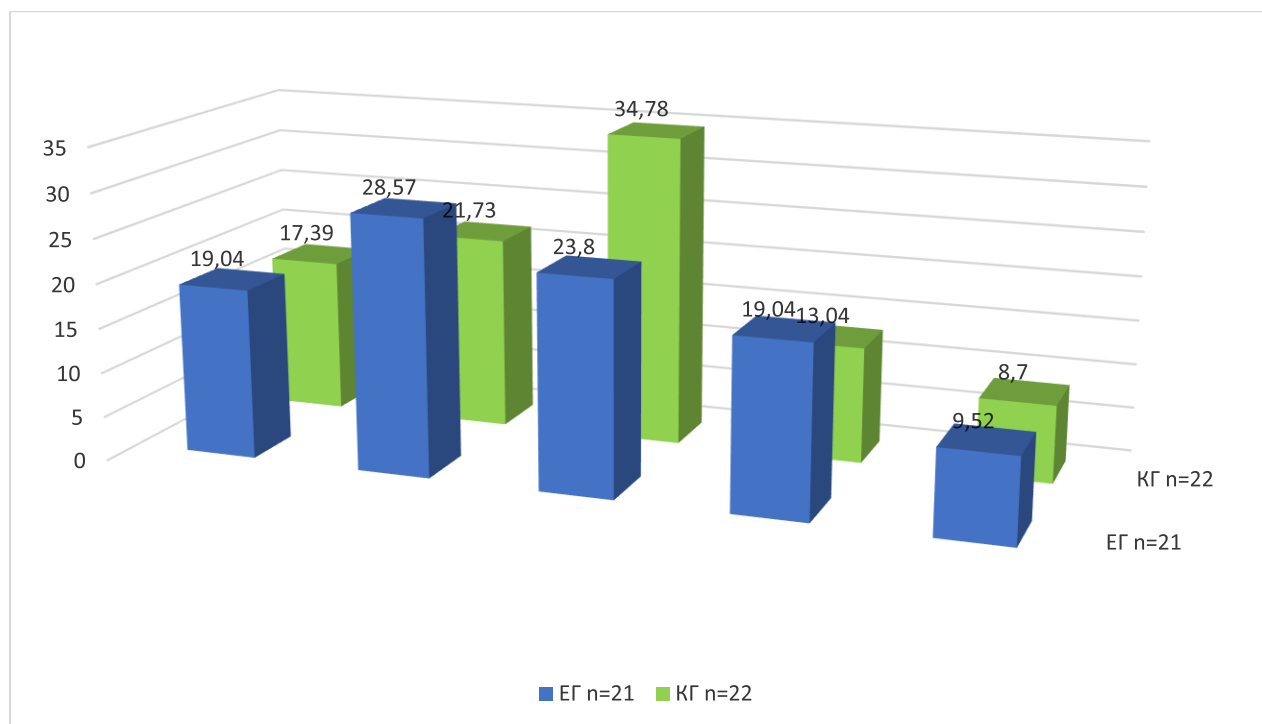

Рис. 2.4. Результати вираженості ауторефлексивності за А. Грант

Для розв'язання поставленої мети нашого дослідження та гіпотези відносно адаптаційних внутрішніх складових «елементів», які в сукупності завжди менше ніж цілісне утворення феномену діалогічного спілкування, ми провели ретельний аналіз визначення рівні за методикою А. Гранта, яка має дві шкали – це ауторефлексія і соціорефлексія.

Ауторефлексія характеризує власне сприймання суб'єкта відносно переживань, причин переживань, оцінювання себе в загальному огляді як особистості та оцінювання причино-наслідкових ситуацій, які виникають в життєдіяльності особи.

Результати показників ауторефлексії.

Низький рівень ауторефлексії виявлений за результатами відповідями в ЕГ 19,04% та КГ 18,18%. Їх можна трактувати як схильність до емоційної нестабільності, системного перебування в станах тривожності й страху, бо саме в їх самооцінювання на ствердження *«Здійснивши якийсь промах, я довго потім не можу відволіктися від думок про нього»* як ЕГ, так і в КГ 100% відповіли *«абсолютно правильно»*. Цей показник розкриває причино-наслідковий зв'язок, відносно частих розчарувань у власному житті.

Нижче середнього рівня ауторефлексії (ЕГ 7 осіб; 28,57% і КГ 7 осіб 22,72%) уникнення від інших. На ствердження: *«Прочитавши гарну книгу, я завжди потім довго думаю про неї; хочеться її з кимось обговорити»*, в цій групі усі учасники відповіли *«абсолютно невірно»*. Цей показник говорить, що існує протистояння у спілкуванні з іншими, яке проходить на рівні неусвідомленого емоційного реагування, а будь-які невдачі, приписуються не через аналіз позитивних стосунків з іншими, а навпаки, через протистояння з ними.

Середній рівень ауторефлексії виявлений у 5 осіб; 23,8% і КГ 8 особи 36,36%, для респондентів цієї групи характерні почуття амбівалентності, тобто протилежних емоцій та думок, що пов'язані з невпевненості у власному Я, у власних потенціалів і можливостей. Наприклад, у ствердженні *«Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне*

значення» та їм подібні, домінуючі відповіді були: «не знаю». Можна стверджувати, що ауторефлексія відбувається неусвідомлено (емоційно), в якому свідомість є допоміжним інструментом супроводжуючого характеру.

Вище середнього рівня ауторефлексії виявлено у 4 особи; 19,04% і КГ 3 особи; 13,63% за ствердженнями, в яких більшість респонденти обирали відповідь: «скоріше вірно» / «скоріше не вірно», що дає підставу про недосягнений рівень автономії (ознак незалежності та впевненості в своїх потенціали) та автентичності (ознак щирості, чесності, правдивості із собою та іншими та не намагатись все в своєму житті отримати від інших.

Високий рівень ауторефлексії визначений в ЕГ у 2 осіб; 9,52% та у КГ 2 особи; 9,09%, які свідчать про прийняття себе суб'єктом свого життя та взаємодії з іншими як гідної й поважної особи. Таке відчуття ґрунтується завдяки позитивного ставлення до життя й позитивного функціонування в соціокультурному просторі.

Розглянемо результати отримані за *шкалою соціорефлексія*, статистично-математичні результати представлені в діаграмі 2.4.

Результати статистичного аналізу за шкалою соціорефлексія

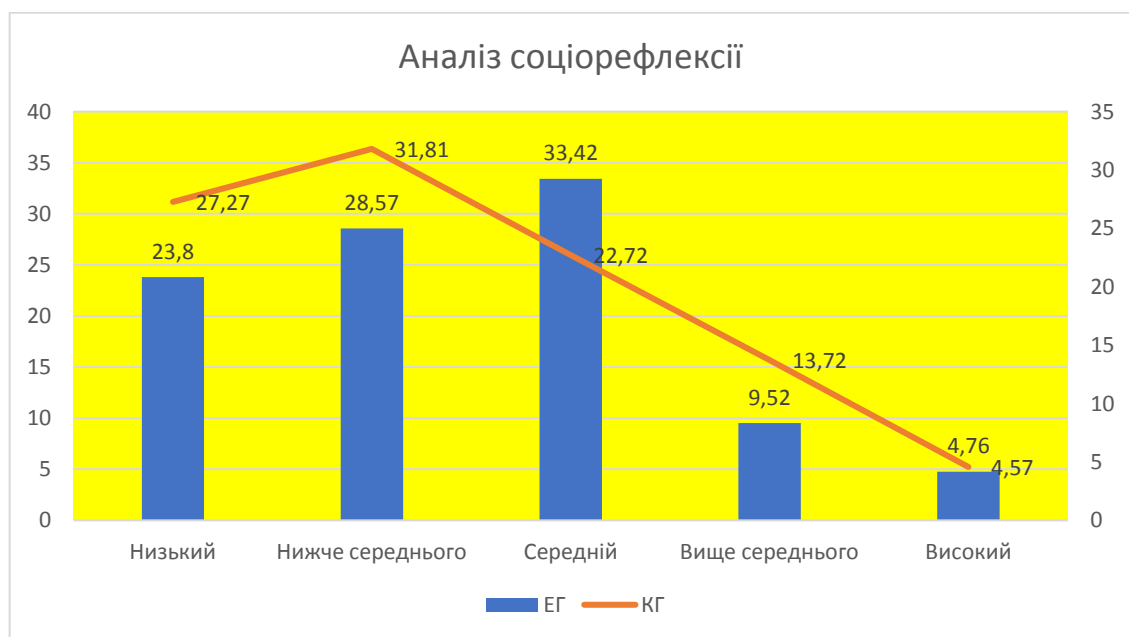

Рис.2.5. Результати за методикою М. Гранта

Низький рівень соціорефлексії визначений у ЕГ 5 осіб; 23,8% та у КГ 6 осіб; 27,27%, що дає підставу визначати низький рівень емоційного інтелекту з причин нейротизму (підвищеної тривожності, страху та невпевненості). У відповідях більшість обирають відповіді емоційного характеру, що дозволяє передбачати «поверховість» усвідомленої проблеми. Означене знижує товариські відношення та зростання підозри, які як правило приводять до конфлікту.

Нижче середнього рівня соціорефлексію виявлено у ЕГ 6 осіб; 28,57% і 7 осіб; 31,81% також засвідчує домінування статистично значуще відхилення в бік істотного зниження з причин егоїстичної спрямованості в отриманні допомоги від іншого/ інших.

Середній рівень соціорефлексії у ЕГ 7 осіб; 28,57% і КГ 5 осіб; 22,72%% може означати системне повторення ситуацій незадоволення іншими в спілкуванні, чим посилює високий рівень нейротизму та зняття внутрішнього напруження через різні форми соціально орієнтованої роботи. Та все ж таки, вони поділяють соціальне коло на «на своїх» та «чужих» з відповідними проявами толерантності, емпатії та радикального не прояву цих властивостей з тими, які їм не подобаються. Означені властивості ще не свідчать про відповідність внутрішніх диспозицій як готовності до діалогічного спілкування.

Вище середнього рівня соціорефлексії у ЕГ 2 особи; 9,52% і КГ 3 особи; 13,72% дозволяє стверджувати, що респонденти схильні до усвідомлення існуючих проблем, проявляють відкритість і товариськість, більш вищий рівень адаптації в спілкуванні та груповій взаємодії, їм властиво виконувати творчі завдання. Проте, в них проявляється нестійкість витримки, обумовленої егоїстичною спрямованістю

Високий рівень соціорефлексивності виявлений у ЕГ 1 особа, що складає 4,76% та в КГ 1 особа; 4,57%. Для цієї групи респондентів властиві здібності висловлювати логічно й етично свої думки, повага до інших, вчасний зворотній зв'язок толерантність, емпатія, дотримання морально-етичних норм.

За визначенням загального показника рефлексивності, то було виявлено, що до низького рівня рефлексії, яка відповідає критеріям деструктивної в ЕГ 13; 59,09%, які відповідають критеріям деструктивної рефлексії як за дослідженням О. Савченко [49],

Враховуючи той факт, що між показниками самооцінки власного Я в деструктивній і конструктивній рефлексії є значущий за t критерієм Ст'юдента, а між високим рівнем гуманістичної спрямованості й високим рівнем діалогічної спрямованості є незначущим, то це свідчить про можливість розвинути здібності діалогічного спілкування як особистісного утворення за умов спеціально підібраних вправ з розвитку конструктивної рефлексії.

Усереднені результати представлені за кластерним аналізом феноменологічних внутрішніх диспозицій відносно вище означеного порівняння представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.6.

Результати за двома кластерами чинників розвитку діалогічного спілкування

Кластер досліджуваних	Усереднені за кластерами рівні виявлених ознак діалогічного спілкування за рівнями значущості розбіжностей за t -критерієм Ст'юдента	
Перший і другий (ауторефлексія і соціорефлексія)	Незначущі	Незначущі
Третій і четвертий (гуманістична і діалогічна спрямованість)	Значущості при $p < 0,05$	Значущі при $p < 0,05$

На завершальному етапі повторного діагностування ми провели аналіз наскільки отримані показники мають тісний чи навпаки протилежний зав'язок за t -критерієм Ст'юдента. Був встановлений рівень перебігу між високим рівнем діалогічної орієнтації та високим рівнем ауторефлексії встановлений тісний зв'язок ($r = 0,579$, $p \leq 0,1$), між соціорефлексією й мотиваційно-орієнтованою самореалізацією як ознаку соціальної зрілості визначений позитивний зв'язок ($r = 0,541$, $p \leq 0,1$), між високим рівнем адекватного

сприйняття та високим рівнем ауторефлексії позитивний зв'язок також визначений ($r = 0,453$, $p \leq 0,05$). Порівняльний аналіз щодо низьких рівнів ауторефлексії, то вони мають негативний показник кореляційного зв'язку, що свідчить про існування зворотного зв'язку між двома змінними за вище вказаними параметрами. Тобто, якщо низький рівень соціальної самореалізації, то в параметрах ауторефлексії визначається ознак ригідності. Це доводить, що змінні є взаємозалежними між високими рівнями за трьома проведеними методиками діагностування.

Висновки до 2-го розділу

У другому розділі проведена організаційно-методична робота з визначення бази проведення емпіричного дослідження, етапів вимірювання та відбору діагностичного інструментарію на відповідність виміру психологічних чинників розвитку діалогічного спілкування. Отримані результати рівнів сформованості психологічних чинників діалогічного спілкування майбутніх психологів, які підтверджують теоретичні обґрунтування щодо детермінації цих чинників як готовності здійснювати діалогічне спілкування майбутніми психологами. Психологічними змінними виступили високий та середній рівень діалогічної спрямованості, особистісної зрілості та рефлексія як показники готовності структурувати діалогічне спілкування.

За результатами проведених діагностичних методик отримані достатні вихідні показники про готовність до діалогічного спілкування. Високий рівень визначений за усіма методиками в діапазоні $\mu.3,2$; середній рівень $\mu 5,2$; високий рівень 1,6 від усієї групи в ЕГ і КГ.

Завдяки діагностуванню вдалося з'ясувати психологічні особливості смислових цінностей як стратегій спрямованості майбутніх психологів до розуміння складових чинників розвитку діалогічного спілкування, які потребують психологічної корекції.

Розділ 3. ФОРМУВАЛЬНИЙ ЕТАП ЕМІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Обґрунтування психокорекційної програми з розвитку психологічних чинників діалогічного спілкування майбутніх психологів

Посилаючись на мету та завдання нашої кваліфікаційної роботи та врахування результатів діагностичного матеріалу за показниками психологічних чинників розвитку діалогічного спілкування, була розроблена авторська програма соціально-психологічного тренінгу (С-ПТ)

Мета психокорекційної програми соціально-психологічного тренінгу спрямована на формування діалогічної орієнтації створювати синергетичний діалог, розширення знань про особистісну зрілість та різновиди рефлексії (конструктивної та деструктивної) як базових основ підготовки майбутніх психологів до використання діалогічного спілкування.

Завдання представленої психокорекційної програми С-ПТ:

- 1 Спланувати модулі С-ПТ та відповідно ним розробити навчально-тренінговий план, підібрати та адаптувати існуючі тренінгові вправи для цільового використання їх в груповій корекції тренінгу.
2. У розробці програми тренінгу враховувати рівнів сформованості відповідності готовності респондентів за трьома складовими психологічними чинниками – це діалогічна орієнтація, особистісна зрілість, рефлексія (конструктивна).
3. Сприяти розвитку психологічних чинників діалогічного спілкування як таких, що будуть впливати на позитивну дезінтеграцію хибних стереотипів директивного, маніпулятивного спілкування та утворенню на більш вищому рівні діалогічної орієнтації, особистісній зрілості та рефлексивності в здійсненні діалогічного спілкування.

До участі у формувальному етапі були запрошені студенти ЕГ n=21, з ними була проведена робота по узгодженню прийняти участь на формувальному етапі

дослідження. Проведення психологічного тренінгу відбувалось на платформі гугл <https://surl.li/wnvxgy>

Для визначення ефективності чи неефективності формувального етапу були визначені дві змінних:

- *незалежною змінною* виступив тренінг з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів;

- *залежною змінною* були визначені рівні оволодіння респондентами трьох складових психологічних чинників – це діалогічна орієнтація як внутрішня диспозиція особистості майбутнього психолога, достатній рівень (високий, середній рівень) особистісної зрілості, конструктивна рефлексія.

Контрольна група $n = 22$ участі в тренінгу не приймала й була визначена для порівняння результатів по завершенню С-ПТ.

Структура тренінгу складалась з 4-х модулів (Додаток Б), які були складені за усіма вимогами до проведення тренінгових занять з розвитку діалогічного спілкування, зазначених в наукових публікаціях В. Зливкова, С. Лукомської [25], Н. Іванцової [26], І. Михайлюк [39], Т. Яценко [56].

Модуль 1. Розвиток діалогічної орієнтації. Для забезпечення оволодіння знаннями та вміннями за означеним модулем були використані тренінгові вправи з акцентом на внутрішній самоаналіз та розвиток екзистенційних почуттів. Передбачено, що усі виконання тренінгових вправ, від прийняття принципів участі в тренінгу до рольового програвання ситуацій, спрямовані на усвідомлення внутрішньоособистісного та зовнішнього діалогу як синкретичний діалог. Особлива увага була надана підготовці майбутніх психологів фіксувати такі професійно необхідні знання та вміння як підготовка до «робочої стадії» групової динаміки, трансформаційних внутрішніх та зовнішніх змін щодо осмислення раціогуманістичної ролі діалогічного спілкування в практичній діяльності психолога. В процесі професійного оволодіння майбутніми психологами закономірностями розвитку групової динаміки та її психокорекційного впливу здійснювалися групові обговорення щодо розв'язання внутрішніх суперечностей:

- між наміром удосконалити професійно необхідну компетентність діалогічного спілкування й відчуттям невпевненості, сором'язливості, страху, що інтерпретація буде неправильною;
- між бажанням зрозуміти сутність екзистенційного переживання як внутрішньої свободи, безпеки й відчуттям супротиву (конфлікту);
- між бажанням похизуватися своєю незалежністю та груповою динамікою за правилами поведінки (наприклад, «піднята рука», тобто не персоналізоване зауваження як порушення принципу групової корекції).

Для успішного розв'язання означених складових першого модулю, була підібрана тренінгова вправа «Чаклунство розпізнання здібностей до діалогу», яка періодично виконувалась в тренінгових заняттях. Для наочності використовувалась електронна дошка в онлайн-навчанні, яка доповнювалась додатковими властивостями здатності здійснювати діалогічне спілкування.

Модуль 2. Розвиток особистісної зрілості через діалогічне мислення як шлях пізнання Іншого. Мета і завдання цього модулю спрямована формування структури зрілої особистості. Ми виходили із загального положення, що в психології під «структурою» прийнято розуміти «сукупність стійких зв'язків між безліччю компонентів об'єктів, які забезпечують її цілісність і тотожність самій собі на різних рівнях» (С. Баранова, 2020, С.94). Зрілу особистість ми розглядаємо відповідно методиці Ю. Гільбуха, який визначив зрілу ідентичність, загальну інтернальність (відповідальність за події в своєму житті бере на себе), високий рівень рефлексивності, що ґрунтуються на соціальній спрямованості «со-буття».

Модуль 3. Рефлексія ідентичності в рольових позицій з розвитку діалогічного спілкування. Мета цього модулю спрямована на оволодінні операційно-поведінковими вміннями усвідомлювати свою ідентичність та ідентичність Іншого в спілкуванні, в аналізі інформації за рефлексивно-рольовими позиціями. Були підібрані вправи з рефлексивно-рольового аналізу в роботі психотерапевта Ф. Перлза з клієнткою Глорія <https://surl.li/jgiycu>

Аналіз рольових позицій Перлза та Глорію в динаміці психотерапевтичного діалогу, а також була здійснена кропітка робота з обґрунтування «покрокової» операціоналізації діалогічного процесу в спілкуванні з Іншим.

Модуль 4. Діалогічний практику для психолога: підсумки і перспективи, мета цього модулю спрямована на визначення усвідомленого розуміння особистісної готовності здійснювати діалогічне спілкування в практичній діяльності майбутніх психологів.

3.2. Впровадження тренінгової програми з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів

Початковий етап. Модуль 1. Розвиток ауторефлексії та соціорефлексії в створенні сприятливого психологічного простору діалогічної орієнтації. Модуль складається з трьох тренінгових занять, цільова мета яких – це сконцентрувати увагу учасників на важливості оволодіти усвідомленням емоційно-поведінкової складової. Зробити акцент на неврозних станах як неусвідомлених захисних механізмів – підвищена чутливість, стан тривоги, втома, страх, інтрузія, порушення сну.

Заняття 1.1. На першому занятті були обговорені й прийняті правила поведінки в тренінгових заняттях, був прийнятий ритуал «Ритуал початку тренінгового заняття» і «Ритуал завершення заняття». Як показала практика, ці ритуали сприяли інтенсивності зняття напруження, об'єднання учасників однією цільовою метою – це навчитися технікам ведення діалогічного спілкування.

Першою тренінговою вправою була «Розминка» (за умов виконання в онлайн, вона може за вибором учасників називатися «Розминка із сумкою», «Розминка з кишенею».

Інструкція до проведення цієї вправи:

Встаньте, зробіть декілька вдихів і видихів та відслідкуйте зміну вашого внутрішнього стану (1 хв.). Після цього встаньте й витягніть із сумки (кишені)

що там є і роздивіться. Тепер покладіть окремо цей предмет і знову повторіть дихальні вправи (керівник тренінгу керує темпом вдиху, затримки дихання, видихом за методикою «квадратне дихання» (або ще має назву «діафрагмальне дихання» (на рахунок 1,2,3, - вдих) на рахунок 4,5,6 затримка тривалістю до 7-8 секунд, потім сильний видих через злегка стиснуті губи.

Потім знову повторюється розгляд речі, яку раніше доставали із сумки (кишені). Таке повторення здійснюється тричі.

Після обговорення таких питань: *«Чи змінився внутрішній стан?»*; *«Чи вдалось «зупинити» напруження?»*; *«Чи побачили щось таке в речі, яку розглядали перший раз, що раніше не помічали»*; *«Чи помітили ви, що внутрішнє напруження – це незупинний потік неусвідомлених думок?»*.

Після проведення вправи «Розминка із сумкою» були помітні зміни у відчуттях парадоксальності, що те що раніше не помічалось, стали помічати завдяки зміні внутрішнього стану спокою. Ця вправа орієнтує на управління нейробіологічні активності в стані свободи й безпеки.

Ведучий пояснив, що цей стан «зупинки» безпосередньо відноситься до стану рефлексивного виходу, за допомогою якого набувається здатність відслідкувати події не з точки зору емоційних «страждальних» почуттів, а наблизитись якомога ближче до реальної дійсності.

Така стратегія була продовжена на заняттях 1.2 і 1.3. Вони були спрямовані на розвиток першої стадії розвитку групи, де ще продовжується напруження, «захват» лідерства, розподілення на ролі «Спостерігачів», «Лідерів». Всі ці рольові позиції є шкідливими й не сприяють розвитку групового процесу в розвитку діалогічного спілкування.

На другому заняття (1.2). була проведена міні-лекція з поняття *«Рефлексія як психологічний механізм розвитку особистості»* .

Ведучий пояснив термін «рефлексія», яке походить від лат. reflexio – «повертаюся назад», де наголос ставить на 2-гій літері «Е». Були визначені стратегії внутрішнього споглядання в різних станах, які орієнтовані на такі стратегії:

- 1) до людей і гнучкістю за умов групової взаємодії відчувати «Моє Я» і «Я Іншого» в стані «Ми», що свідчить про соціальну зрілість;
- 2) не здатність перейти із відчуття «Моє Я» і «Я Іншого» в стан «Ми» соціальна незрілість.

Особлива увага в цій лекції ставилась на вмінні зберігати відчуття власної свободної особистості, яка в об'єднанні «Ми» зберігає власне відчуття «Я» як таке, що робить його сильнішим, завдяки обміну творчими знаходженнями. Були використанні напрацювання Л. Гапоненко, О. Чаркіної <https://surl.li/kiayap> ; О. Савченко http://nbuv.gov.ua/UJRN/LiSp_2017_7_48 для пояснення різниці між «поганою» і «хорошою» рефлексією, які автори використовують «конструктивна рефлексія», яка сприяє розвитку особистості та «деструктивна рефлексія», навпаки. Підкріплення цих понять проходило через всі подальші тренінгові заняття та підкріплювались цитатами, які демонструвалися на електронній дошці комп'ютера:

«Будьте уважні до своїх думок, вони є початком ваших вчинків» (Лао-Цзи); «Хто живе надією, той ризикує померти з голоду» (Марія фон Ебнер-Ешенбах); «Якщо ви здатні ще розчаруватися, значить ви сильні й молоді» (Сара Черчилль)

Основний етап. Модуль 2. Рефлексія діалогічного мислення як шлях пізнання Іншого. Цей модуль складався з 3 тематичних занять, які орієнтували Основна мета цього модулю полягає створенні сприятливого психологічного клімату, формуванню цільової спрямованості на розвиток психологічної компетентності майбутнього психолога розуміння діалогу як залогу внутрішньої гармонії, збереження ментального здоров'я, професійної складової в психокорекційній роботі.

Цей етап складався з 3-х занять.

Мета першого заняття спрямована на усвідомлення учасниками складності відстежувати відтінки емоційно-мотиваційної сфери як детермінант втрати або стійкості мотивації.

Заняття 2.1. Були виконанні вправи з розвитку діалогічного мислення, яке опиралось на рефлексію. Вправа «Два обличчя в моїй уяві», мета – розвивати єдність конструктивної рефлексії та діалогічного мислення.

Мета: проаналізувати внутрішній стан за емоційним модулем в різних ситуаціях особистісного життя, які пов'язані із приємною й неприємною ситуацією.

Обладнання: аркуш паперу й кольорові олівець.

Ведучий пропонує намалювати схематично обличчя людини, яка в ситуації міжособистісного спілкування проявила позитивні емоції, потім пропонують намалювати негативні емоції.

Після групового обговорення проводиться порівняння, як змінюється одне й те ж обличчя.

Далі ця вправа потребує намалювати своє обличчя, коли в міжособистісному спілкуванні вас втрачався стан рівноваги, то яке було обличчя (учасники малюють), балі, а коли були позитивні відчуття (учасники малюють).

В обговоренні ставлять такі питання:

- *чи відслідковуєте ви своє обличчя, коли спілкуєтесь з Іншим;*
- *чи чепуритесь ви коли йдете на приємну зустріч, або зустріч, яка для вас є важливою та чи до її завершення відстежуєте свої обличчя?*

Інтерпретація цієї вправи полягає в тому, що «само-буттєві» почуття полягають в тому, що спрямовані на самоактуалізацію, потяг до гедонізму і внутрішнього задоволення через спокій. Діалогічне мислення відповідає цим критеріям і передбачає вміння регулювати цей стан.

Модуль 3. Рефлексія ідентичності рольових позицій в розвитку діалогічного спілкування складався з 3-х занять, які розвивали рефлексію рольової поведінки. Теоретичною основою цих занять були покладені наукові праці Е. Берна П. Горностая <http://gorn.kiev.ua/publ03.htm> ; З. Мірошник <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2013-21.%p> ; Л.Гапоненко <https://surl.li/lkksym> ; О. Чаркіної <https://surl.li/bbzqjs> . Автори виходять із інтеграції рольових теорій за інтеракціоністською методологією та теоретичних положень глибинної,

когнітивної та гуманістичної психології відносного, що суб'єктне вирішення дієвості завжди спирається на внутрішні диспозиції, які проявляють зовнішньо в рольовому самовираженні.

Для усвідомлення ідентичності як рольового самовираження, яке за умов деструктивної ідентичності «віддає» свою долю іншим, а за умов конструктивної ідентичності гнучко вирішує проблеми.

Протягом проведення тренінгу було визначено, що не всім учасникам вдається розпізнати внутрішні стани, усвідомити прояви в рольовій поведінці. Саме ці учасники проявляли в різних стилях супротив («коректно відмовчувались»; «виявляли здивування й непорозуміння» і т.п.).

Для поширення психологічної грамотності діалогічного спілкування була проведена міні-лекція: *«Розпізнання емоцій в ролях»*, яка супроводжувалась наочним матеріалом психотерапії Ф. Перлза «Глорія» <https://surl.li/mcbbje>

Був проведений інтерактивний метод групової дискусії за науковою працею основу була покладена наукова робота Björn W. Schuller <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3129340>, в якій автор доводить багатовимірний вимір різних моделей емоції у невербальній поведінці за голосам: привабливість, роздратування, збудження, контроль, неповагу, директивність.

Вже на цій фазі розвитку тренінгової групи учасники приносили свої ситуації, які потребували психокорекційного аналізу причинно-наслідкових зв'язків. Учасники ділилися своїми роздумами відносно позитивних зрушень у власному розвитку, в зменшенні внутрішнього напруження та конфронтації: *«Набула знання для використання діалогічного спілкування із членами родини»*, *«Ці вправи допомогли зрозуміти, що в мене все вийде»*, *«Інші помітили в мене позитивні зрушення»*, *«Я став впевнений в позитивному майбутньому»*, *«Для мене тренінг був своєрідною превенцією упередження розлучитися з жінкою»*, *«Тренінг допомагає мені краще встановлювати стосунки на роботі»*.

Вважаємо, що вищим ознакою ефективності проведених занять був факт, що раніше учасники не відстежували свій стан відносно емоційного інтелекту, діяли стереотипами звичної поведінки, яка в більшості мала егоїстичну спрямованість, неусвідомлені прояви негативів, руйнуючи відношення із близьким соціальним оточенням. Ці приклади наводились відносно виховання дітей, ставлення до членів сім'ї, колег по роботі.

Модуль 4. Діалогічний практику для психолога: підсумки і перспективи (завершальний етап) складався з одного заняття, аналізу проведеного тренінгу з розвитку діалогічного спілкування та тих спостережень, які були здійсненні учасниками протягом участі в тренінгу. Позитивним є те, що усі учасники змогли відмітити позитивні зрушення. Були такі висловлювання: *«Я відчув, що в скрутних ситуаціях, коли залишаєшся самотнім, то це твій вибір жити без смислової цінності»*, *«Мені стало зрозумілим техніка діалогічного спілкування, яка визначається глибокою повагою до партнера спілкування»*, *«Я відкрив, що маю багато позитивного, якого раніше не вбачав»*.

Таким чином, зросла кількість просоціальної емоції (за показником емоційного інтелекту), що спрямована емпатійним ставленням до Інших, мотивацією спрямувати свою діяльність допомогти іншим, тобто «со-буття» партнерства як головного ознаку діалогічного спілкування.

Завершилось тренінгове заняття підсумками та перспектив на що треба звернути увагу в – це на розуміння позитивної деструкції хибних уявлень про непогрішність власних рис та утворити на більш вищому рівні конструктивні моделі партнерських відносин в діалогічному спілкуванні.

3.3. Порівняльний аналіз на завершальному етапі емпіричного дослідження

За результатами психологічного тренінгу був здійснений порівняльний аналіз за допомогою попередньо використаних методик, які були проведені на констатувальному етапі дослідження: опитувальник з виміру діалогічної орієнтації психолога (Т.Флоренської) [1]; методика діалогічної компетентності

(І. Михайлюк []); тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. Гільбух) []; опитувальник «Рівень вираженості та спрямованості рефлексивності» (М. Грант) []. Для порівняльного аналізу з перевірки статистичної значущості відмінностей між результатами констатувального та завершального етапів емпіричного дослідження ми використали t - критерій Вілкоксона []. Зручність цього виміру полягає в цільовій спрямованості порівнювати результати в одній вибірці до та після втручання, а також їх вираженість.

Представимо статистично-математичне обрахування за методикою діалогічної орієнтації (Т. Флоренська).

Таблиця 3.1.

**Результати обрахування за опитувальником
діалогічної орієнтації Т. Флоренської**

Рівні діалогічно орієнтації	ЕГ n = 21		КГ n = 22	
	до	після	до	після
<i>Технологічна орієнтація в спілкуванні</i>				
Низький рівень (1-4 бали)	7 ; 33,33	3; 14,28	7; 31,81	6; 27,27
Середній рівень (5-7 балів)	11; 52,38	8; 38,09	11; 50,0	12; 54,54
Високий рівень(8-10 балів)	3; 14,28	10; 47,61	4; 18,18	4; 18,18
<i>Гуманістична спрямованість у спілкуванні</i>				
Низький рівень (1-4 бали)	6; 28,57	2; 9,52	7; 31,81	7; 31,81
Середній рівень (5-7 балів)	12; 57,14	8; 38,09	12; 54,54	11; 50,0
Високий рівень(8-10 балів)	3; 14,28	11; 52,38	3; 13,63	4; 18,18
<i>Діалогічна орієнтація в спілкуванні з клієнтом</i>				
Низький рівень (1-4 бали)	8; 38,09	4; 19,04	8; 36,36	8; 36,36
Середній рівень (5-7 балів)	10; 47,61	9; 42,85	10; 45,45	10; 45,45
Високий рівень(8-10 балів)	3; 14,28	8; 38,09	4; 18,18	4; 18,18

За таблицею можна відстежити прогресивні зрушення з трьома шкалами, причому найбільший рівень позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції на більш вищому рівні відбувається за шкалою технологічної орієнтації, яка позитивно змінилася майже в 1/3; різниця складає із знаком + 33,33%. Також позитивні зрушення відстежуються і за показником гуманістичної

спрямованості, що дозволяє інтерпретувати утворення егоїстичної спрямованості як хибне соціальне уявлення про захист свого Я від інших. За показником гуманістичної спрямованості позитивне зростання відбулось завдяки переосмислення смислу життя та вічності людської мудрості в тих наративах, які були представлені протягом тренінгу. Щодо діалогічної орієнтації, то також відмічається позитивний результат за високим рівнем, який склав майже в 2,5 разів. Подібних змін не відмічається в контрольних групах. Якщо і фіксуються певні зміни на низькому та середньому рівні, проте вони є не значущі.

Порівняльний аналіз результатів за методикою діалогічної компетентності (І. Михайлюк) показав прогрес за складовими чинниками розвитку діалогічного спілкування.

Таблиця 3.2.

Рівні діалогічної компетентності майбутніх психологів до і після тренінгу

Рівні аналітико-прогностичного компоненту

<i>Рівні</i>	<i>Частота</i>				<i>Відсотки</i>				<i>Кумулятивний частотний аналіз</i>			
	<i>ЕГ n=21</i>		<i>КГ n=22</i>		<i>ЕГ n=21</i>		<i>КГ n=22</i>		<i>ЕГ n=21</i>		<i>КГ n=22</i>	
<i>низький</i>	32	28	30	30	38	19	36	36	20,0		30,0	
<i>середній</i>	66	57	67	65	48	39	46	46	47,0		46,0	
<i>високий</i>	102	115	103	105	14	42	18	18	42,0		24,0	
<i>Σ</i>	200		200		+/- 100		(+/-)100		100		100	

За результатами виміру діалогічної компетентності в порівняльному аналізі визначено, що в контрольних групах не відбулись позитивних зрушень в той час як в експериментальній групі вони відбулися на всіх рівнях. За низьким рівнем зменшилась кількість респондентів які не орієнтуються у визначені сутності діалогічного спілкування, більшість допускали, що «розмова двох людей є діалогічним спілкуванням». Таких показників у ЕГ не

визначено, в той час як у контрольній групі вони залишились без зміни. За показником «Якими діалогічними уміннями, на Вашу думку, необхідно володіти психологу» в експериментальній групі усі відповіді були правильними – це «уміння професійно будувати діалог, уміння слухати, уміння співпереживати, уміння ставити запитання, уміння інтерпретувати висловлювання Іншого».

На питання методики «Чи змінилася Ваша думка про себе, Інших та ситуацію професійної взаємодії? Яким чином?» позитивні відповіді були отримані в експериментальній групі: «Я по новому став ставитись не тільки до роботи психолога, але й до себе», «Інших я став сприймати кардинально по-новому, це значно покращило наші стосунки». Відповіді студентів першого курсу ЕГ1: «Так, моя думка змінилась». «На себе і на Інших я подивилась ніби «новими» очима, ситуацію професійної взаємодії оцінила по іншому». «Так, я навчилась приймати себе і оточуючих такими які ми є, зрозуміла, що професія психолога не є простою». Відповіді студентів третього курсу ЕГ2: «Так, моя думка про себе, Інших та ситуацію професійної взаємодії змінилась кардинально». «Я стала більше відкриватись», «Глибше розумію важливість діалогічного спілкування в роботі з клієнтом».

Таблиця 3.3.

Показники Т-Вілкоксона за тестом особистісної зрілості Ю. Гільбуха

Шкала, для ЕГ _п = 21	Критерій Т-Вілкоксона	Рівень значущості	Напрямок змін	Зона значення
Шкала почуттів морально-суспільного спрямування				
інтеграція в суспільство	25	p<0,01	відбувся	значущий
егоїстична спрямованість	10	p<0,05	зменшення	невизначеності
агресивне ставлення до Іншого	13	p<0,05	зменшення	невизначеності
підозрілість	9	p<0,05	зменшення	невизначеності
Шкала внутрішніх потенціалів спрямованості				
саногенне мислення	28	p<0,05	відбувся	значущий
Продовження таблиці 3.3				
віра в свій потенціал	32	p<0,05	відбувся	значущий
потяг до життєстійкості	50	p<0,05	відбувся	значущий
Шкала ідентифікації-уособлення та відчуття «Ми»				
інтеграція в груповій взаємодії	52	p<0,05	відбувся	значущий
довіра, емпатія до Інших	48	p<0,05	відбувся	значущий
професійно-суспільна спрямованість	57	p<0,05	відбувся	значущий

За шкалами «інтеграція в суспільство» ($T_{\text{емп.}}=25$) потрапили в зону «відбувся» в бік позитивного зрушення, в той час як «егоїстична спрямованість» ($T_{\text{емп.}}=10$), «агресивне ставлення до іншого» ($T_{\text{емп.}}=23$), «підозрілість» ($T_{\text{емп.}}=9$), ($T_{\text{емп.}}=9,5$) потрапили у зону невизначеності і суттєвих змін не відбулось, що є несумісним для розвитку діалогічного спілкування. Ці дані дають можливість інтерпретувати отримані результати як такі, що зміни не відбуваються на глибинному рівні екзистенційних почуттів морально-духовних цінностей. Для подальшого дослідження це є матеріалом для додаткового теоретико-емпіричного дослідження.

За шкалами «внутрішніх потенціалів спрямованості» і «ідентифікації-уособлення та відчуття «Ми» відбулися позитивні зрушення, які відстежуються за показниками «саногенне мислення» ($T_{\text{емп.}}=28$), «віра в свій потенціал» ($T_{\text{емп.}}=32$), потяг до життєстійкості ($T_{\text{емп.}}=50$), що є достатнім для здійснення діалогічного спілкування. Порівняльний аналіз за результатами виміру рефлексивності також показав

Таблиця 3.4.

Показники рівнів розвитку рефлексії підлітків

Рівень ауторефлексивності	ЕГ n=21		КГ N=22	
	до	після	до	після
Шкала ауторефлексивності				
низький	4; 19,4	0	4; 18,18	18,18*
нижче середнього	6; 28,57	2; 9,52	5; 22,72	22,72
середній	5; 23,8	9; 42,85	8; 36,36	36,36*
вище середнього	4; 19,0	6; 25,08	3; 13,63	13,63
високий	2; 9,52	4; 19,04	2; 9,09	9,09
Шкала соціорефлексивності				
Низький	5; 23,8	2; 9,52	6; 27,27	27,27
Нижче середнього	6; 28,57	2; 9,52	7; 31, 81	31,81
Продовження таблиці 3.4.				
Середній	7; 33,42	4; 19,04	5; 22,72	22,72
Вище середнього	2; 9,52	8; 38,09	3; 13,72	13,72
Високий	1; 4,76	5; 23,9	1; 4,57	4,57
Загальний рівень вираженості соціорефлексії				
Високий (деструктивний)	14,3	61,99	18,29	18,29
Низький (конструктивний)	85,7	38,01	81,71	81,91

За результатами виміру рефлексії визначені позитивні зрушення в експериментальній групі, та не відбулися зміни в контрольній групі. За кінцевим результатом показників сформованості високого рівня соціорефлексії позитивні зміни відбулися майже в двічі. В ЕГ прогрес визначений 61,99%, в той час як в КГ це показник залишився не змінним (18,29%).

За підрахунком кореляційний коефіцієнт високого рівня обізнаності в конструктивній рефлексії та діалогічної компетентності складає $r = 0,546$ ($p < 0,01$); за показником рефлексивного контролю з високим рівнем діалогічної компетентності $r = 0,636$ ($p < 0,01$); визначений показник кореляційного зв'язку за виміром особистісної зрілості емпатії $r = 0,574$ ($p < 0,01$).

Проаналізувавши отримані результати повторного діагностування дають підставу стверджувати, що поставлена гіпотеза нашого дослідження підтверджена, а спланований психологічний тренінг відповідає показнику відповідності щодо розвитку діалогічного спілкування та свідчить про успішне його впровадження.

Висновки до 3 розділу

У цьому розділі представлена організація проведення С-ПТ, теоретичне обґрунтування програми розвитку складових психологічних чинників розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів. У формульовальному етапі були залучені респонденти експериментальної групи (ЕГ, $n=21$).

Основний акцент був зроблений не на зовнішні технології навчання діалогічному спілкуванню, а на внутрішнє переосмислення значимості екзистенційних відчуттів внутрішньої свободи і безпеки, вміння зосередитись на переживаннях власного «Я», забезпечувати цілісність власної особистості як таку, що спрямована інтегрувати в суспільство корисною своєю працею. Особлива увага була надана орієнтації спілкування в двох мережах світу – це реальному та Інтернет-цифровому, зберігаючи внутрішній і зовнішній стиль діалогічного спілкування.

Основними механізмами розвитку діалогічного спілкування в нашій роботі була конструктивна рефлексія та рефлексивна самооцінка ідентичності образу «Я» за рольовими позиціями. Розвиток діалогічної орієнтації визначався показником особистісної зрілості, яка показала високий рівень кореляції із рефлексією ($r = 0,636$ ($p < 0,01$)). Був помічений показник зростання емпатії із показником особистісної зрілості, який зафіксований високим рівнем кореляційного зв'язку, $r = 0,574$ ($p < 0,01$)).

Зріс загальний показник адаптованості учасників тренінгу до сучасної соціокультурній ситуації, до проживання в умовах воєнного часу, що зафіксовано в смислових цінностях соціальної спрямованості. Психологічний тренінг на завершальному етапі засвідчив готовність учасників встановлювати довірливі відношення та активність до участі виконання тренінгових вправ.

За підсумковим діагностичним вимірюванням підтвердилась гіпотеза емпіричного дослідження, доведена відповідність визначених психологічних чинників розвитку діалогічного спілкування.

ВИСНОВКИ

1. Феномен діалогічного спілкування є предметом міждисциплінарних наукових дисциплін. Починаючи з філософії античного періоду закладений принцип діалогу як пошуку істини, як метод бережливого відношення до партнера спілкування, які представлені ідеями Сократа, Платона. Сократівський метод діалогу – це майєвтика, в якій закладені правила «покрокового» розвитку впевненості у власних потенціалів.

2. Сучасна психологічна наука збагатила розуміння сутності діалогічного спілкування, пояснила діалогічну орієнтацію за принципом синергетичного діалогу як бесіду, що може бути організована однією особою та поступового залучення інших. Сучасні технології використання майєвтики використовуються в розвитку партнерських позицій, досягненні відчуття автентичності, екзистенційного усвідомлення категорій «свободи» та «внутрішньої безпеки», «діалогу» та «інтерсуб'єктної взаємодії».

3. Діалогічне спілкування є поліфонічна єдність взаємно проникаючих складових компонентів внутрішнього й зовнішнього діалогу. До внутрішнього діалогу відносить рефлексивний контроль синергетичної побудови діалогу, гнучкість ідентичності в створенні синергетичного діалогу спрямованого на соціальну орієнтацію самореалізації та особистісної зрілості як творчої соціально спрямованої особистості. Зовнішнє діалогічне спілкування є проявом внутрішніх сформованих складових психологічних чинників, які проявляються в загальній культурі мовлення, вербальній і невербальній поведінці, естетичного виразу краси логічного мислення й емоційного інтелекту по збереженню власної автентичності та автентичності партнерів спілкування.

4. Психологічна особливість діалогічного спілкування полягає в здатності: одноразово утримувати «внутрішнє споглядання» й водночас спостерігати за партнером спілкування; не намагатися бути переможцем, бо в діалозі не буває переможця й переможеного, кожний має висловлювати свої роздуми, не втрачати логіку за кожною реплікою діалогу; здійснювати протягом діалогу саморозвиток і удосконалення; вміти використовувати конструктивну

рефлексію у виборі гнучкості рольової поведінки; управляти власними емоціями як ознак толерантного ставлення до Іншого. Ефективність діалогічного спілкування полягає в рівноправних позиціях – це інтерсуб'єктних відношеннях, які найбільш узагальнено представлене поняттям «партнер». Тільки партнери здатні творчо діяти, створювати й саморозвиватися, забезпечуючи соціальний прогрес.

5. Теоретично обґрунтовані психологічні чинники підтверджені за результатами емпіричного дослідження, а саме: 1) *діалогічна спрямованість* за сукупністю внутрішніх складових – це екзистенційні почуття свободи і безпеки, автентичність, соціально орієнтовані смислові цінності, відчуття спрямованості «со-буття» як зрілої особистості здатної до інтерсуб'єктної взаємодії, а не підлаштування себе під іншу особу; 2) *особистісна зрілість*, що визначається цілісністю з соціально орієнтованими смисловими цінностями, здатною до творчої співпраці, визначати зміни сучасного світу як такого, що людина опинилась у конкурентній ситуації «*штучний інтелект vs людський інтелект*»; 3) *рефлексія* як механізм емоційно-вольового, інтелектуального, творчо-дієвого розвитку особистості, здатної управляти власним емоційним станом, «призупиняє» нескінчений потік думок в цільове самопізнання, самоспостереження та саморегуляцію. Загальна рефлексивна схема психологічних чинників розвитку діалогічного спілкування представлено в послідовності: рефлексія свого образу Я; рефлексія Іншого як партнера спілкування та рефлексія ситуації (Я та Інший в динаміці діалогічного спілкування).

6. Емпіричне дослідження складається з двох етапів: констатувальний і формувальний, в якому прийняли участь 43 особи (ЕГ21; КГ22), проведене на базі КДПУ психолого-педагогічного факультету. Діагностичний інструментарій мав 4-і методики: «Рівень вираженості та спрямованості рефлексивності» (М. Грант); Тест-опитувальник особистісної зрілості» (Ю. Гільбух); методика діалогічної компетентності (І. Михайлюк); опитувальник з виміру діалогічної орієнтації психолога (Т.Флоренська). За результатами

проведеного діагностування виявили недостатню підготовленість майбутніх психологів до професійного використання діалогічного спілкування.

7. Програма С-ПТ складається з 4-х модулів, 12,5 годин тренінгових занять та самостійної роботи 10 годин. Загальна кількість 22,5 годин. За результатами проведеного психологічного тренінгу визначені позитивні зміни в бік прогресивної компетентності учасників тренінгу використовувати діалогічне спілкування в особистісному досвіді власної життєдіяльності, що підтверджено результатами повторного діагностування.

Таким чином, сформульована гіпотеза дослідження підтверджена. Водночас, представлена робота далеко не вичерпує можливість нових пошуків психологічних чинників з розвитку діалог

Список використаної літератури

1. Балл Г.О. Категорія гармонії в аналізі проблеми освіти. URL: <https://surl.lt/ypywkc>
2. Балл Г.О. Категорія «культура особистості в аналізі гуманізації загальної та професійної освіти. Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи: Зб. наук. праць / За ред. І.А. Зязюна і Н.Г. Ничкало. Київ., 2003. С. 51-61.
3. Балл Г.О. Психологічний зміст особистісної свободи: сутність і складові. *Психол. журнал*. 1997. Т.18, №5. С. 7–19.
4. Бех В. П., Малик І. В. Технократизм у дискурсі проблем вищої школи: Монографія / За ред. В. П. Бека. Київ.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 263 с.
5. Бучма В.В. Експериментальне вивчення психологічних детермінант діалогічного спілкування суб'єктів педагогічної взаємодії Соціалізація особистості в умовах системних змін: теоретичні та прикладні проблеми: Тези. Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН. Київ .2020. С. 9-12.
6. Височан З.Б. Психологічні чинники і компоненти формування діалогічно-комунікативності майбутніх юристів. *Вища освіта у контексті інтеграції до європейського освітнього простору*. Том 87, № 11. 2020. DOI: <https://doi.org/10.38014/osvita.2020.87.00>
7. Гапоненко Л.О. Єдність рефлексивного спілкування та діалогу: теорія і практика. *Проблеми сучасної психології*. 2016. Вип. 33. - С. 116-127. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_33_12 (дата звернення 12.02.2025).
8. Гапоненко Л.О. Рефлексія ідентичності як фундаментальні механізми розвитку діалогічного спілкування. *Наукові інновації та передові технології*. № 11 (39) 2024. С. 1704-1715.
9. Гапоненко Л.О., Чаркіна О.В. Конструктивна та деструктивна рефлексія: їх вплив на пізнавальну активність суб'єкта навчання. Збірник матеріалів наукових доповідей (м. Київ, 23 квітня 2025 року). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. С. 468-474. URL : <https://surl.li/kiayap> (дата звернення 12.06.2025).

10. Гапоненко О.Л., Чаркіна О.А. Рефлексивно-рольовий аналіз материнської ідентичності в діаді «мати-дитина». *Габітус*. Випуск 65. 2024. С. 139-145.
11. Гільбух Ю.З. Тест-опитувальник особистісної зрілості. 2010. URL : <https://studfile.net/preview/1905229/> (дата звернення 22.06.2025)
12. Головіна О. Особливості екзистенційного компоненту духовного інтелекту особистості. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. 2016. С. 34-40.
13. Гордієнко В. І., Копець Л. В. Концептуальні засади дослідження діалогу. *Наукові записки НаУКМА. Том 136. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*.
14. Горностай П.П. Психологія рольової самореалізації особистості. Автор. Докторської дисертації. Київ, 2009. 32 с.
15. Гуменюк О. Перцептивний аспект спілкування як смисловчинковий обмін. *Психологія і суспільство*. 2006. С.73-80.
16. Гриценко Л. І., Купустюк О.М. Соціально-психологічне супроводження діалогу між учасниками реформування загальної середньої освіти : методичні рекомендації. Кропивницький : ІмексЛТД, 2022. 76 с.
17. Грудок-Костюшко М.О. Діалогова компетентність в умовах реформування сучасної освіти. *Наука і освіта*. 2010. С. https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/1_2011/7.pdf (жата звернення 03.05.2025).
18. Гурлєва Т.С. Діалог як виклик сучасності: психологічні основи вибудовування. *Філософсько-психологічні аспекти лідерства в бізнесі, освіті та державі. Збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ. 2019. С. 62-70.
19. Діалог. *Філософський енциклопедичний словник* за редакцією В.І.Шинкарук. Київ : Абрис. С. 96.
20. Діалогічність як форма існування і розвитку особистості: Монографія / За заг. ред. Г. О. Балла, М. В. Папучі. Ніжин: В-во «Міланік». 2007. 343 с.
21. Дубровіна Л.А. Майєвтика. *Енциклопедія історії України*. 2009. URL : <https://surl.li/mtzfov> (дата звернення 25.02.2025).

22. Дьяконов Г.В. Діалогічна концепція гуманістично-культурної освіти на психолого-педагогічному факультеті. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2013. Вип. 37. С. 32-37. DOI:[10.31812/educdim.v37i0.3273](https://doi.org/10.31812/educdim.v37i0.3273)
23. Дьяконов Г.В. Основи діалогічного підходу в психологічній науці і практиці. Монографія. Кіровоград: РІО КДПУ ім. В. Винниченко, 2007. 847 с.
24. Дьяконов Г.В. Психологія навчання у вищій школі. 2011. URL : <https://surl.li/aidihf> (дата звернення 27.08.2025).
25. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Теорія та практика психологічних тренінгів. Київ - Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 209 с. URL. : https://lib.iitta.gov.ua/721625/1/Zlyvkv_Lukomska.pdf (дата звернення 30.03.2025)
26. Іванцова Н.Б. Тренінг з розвитку професійної спрямованості студентів-психологів як метод розвитку особистісної екологічності. *Актуальні проблеми психології*. Т.7, вип 31. 2020. С. 81-91.
27. Індекс задоволеності життям (LSIA), адаптація М. Паніна. URL : <https://surl.li/xmtjfa> (дата звернення 16.05.2025)
28. Копець Л. Психологія особистості: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 449 с.
29. Кочубейник О.М. Замкнені простори й симптоми недіалогічності дискурсу. *Соціальний діалог у вимірах когнітивного спілкування* : [монографія]. Кропивницький, 2018. С. 50-56.
30. Кизима В. Розвиток. *Філософський енциклопедичний словник* за редакцією В.І.Шинкарук. Київ : Абрис. С. 555.
31. Крюкова О.В. Соціальна зрілість у сучасних психологічних дослідженнях. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 1. С.345-354.
32. Книш А.Є. Формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності. Теорія і практика управління соціальними системами №1, 2014. С. 84-90.
33. Ложкін Г.В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навчальний посібник. - Київ.: ВД "Професіонал", 2006. 416 с.

34. Ляшенко С. Діалог як засіб самореалізації особистості. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. №1(11), 2024. С. 38-42. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.7>
35. Карамушка Л., Карамушка Т. Емпіричне дослідження особливостей психічного здоров'я вимушених «внутрішніх» переселенців в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. №2(26). 2022. С. 48-59.
36. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. Київ. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
37. Математичні методи в психології: критерій t-Вілкоксона. URL: <https://surl.li/fwrrwl>(дата звернення 12.09.2025)
38. Методика рівня вираженості та спрямованості рефлексії М. Гранта. URL: <https://surl.li/huurfu> (дата звернення 21.04.2025)
39. Михайлюк І. Феномен діалогу: теоретичний аналіз традиційних і сучасних тенденцій дослідження. *Проблеми сучасної психології*, 2019 (26). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2014-26.%p>
40. Михайлюк І. В. Тренінг діалогічної компетентності у системі професійної підготовки майбутніх психологів. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 72–74.
41. Мірошник, З. Вивчення семантичного простору рольових позицій учителя початкових класів. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"*, (21). 2019. URL : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2013-21.%p> (дата звернення 12.08.2025).
42. Муратова І.А. Діалог як форма мислення. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. Випуск 3'2014. С.20-26.
43. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість. *Психологія і суспільство*. 2004. № 4. С. 95–109.
44. Омельченко І. (2019). Спілкування як комунікація, взаємодія і діалог із Іншим: суб'єктний підхід. *Проблеми сучасної психології*, (28). <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2015-28.%p>

- 45.Папуча М.В. Внутрішній світ людини та його становлення. Монографія. Ніжин. Видавець Лисенко М.М. 2011. 656 с.
- 46.Програма SPSS Statistics 17.0. URL: <https://studopedia.info/1-31126.html> (дата звернення 15.09.2025).
- 47.Радул В Соціальна зрілість – якість розвитку особистості. 2019. URL: <https://surl.li/tsqzne> (дата звернення 20.04.2025).
- 48.Рибалка В.В. Мультіперсональний діалог як синергетичний спосіб життєдіяльності особистості, цивілізації та створеної ними ноосфери: визначення проблеми та методологічних підходів до її вирішення. Теоретичні дослідження у психології. Том 14. 2021. С. 18-48.
- 49.Савченко О.В. Конструктивні та деструктивні форми рефлексії. [Врачебное дело](#). 2017. № 7. С. 238-244. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LiSp_2017_7_48
- 50.Слободинська О., Савчук З. Діалогічне спілкування: аналіз окремих теоретичних аспектів. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 1, 2018. С. 22-29.
- 51.Терещенко В.А. Діалогічність спілкування як умова інтерактивної взаємодії вчителя з учнями. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 9. С. 612-627.
- 52.Флоренська Т.О. Діалог в практичній психології. Наука про душу. 2017. URL : <https://surl.li/tppjrf> (дата звернення 14.05.2025)
- 53.Франчук О.Ю. Діалогічна взаємодія у глибинній корекції майбутнього психолога. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III(32), Issue: 63, 2015. С.85-88.
- 54.Чекстере О.Ю. Емоційний інтелект як складова психологічної культури педагога. <https://surli.cc/dffqwk> (дата звернення 03.09.2025).
- 55.Ченбай Н.А. Технократичне мислення в сучасному суспільстві (соціокультурний аспект).
- 56.Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: Навч.посібник. Київ. Вища школа, 2004. 679 с.
57. Allport F.N Theories of proccession and the concept of structure. 2014. URL: <https://surl.li/mjsahe> (дата звернення 25.08.2025)

58. Danko D. Haponenko L. Kryzhanovskyi O. Halion I., Popovych I., Charkina O., Halion A. (2024) Relationship between emotional intelligence and coping strategies in junior athletes' behavior during extreme competitive situations. *Journal of Physical Education and Sport* ® (JPES), P. 1518-1527.
59. Goleman, D. Emotional Intelligence. New York: Bantam books, 1995. 352 p.
60. Gordon A. Personality Psychology (2023) URL: <https://surli.cc/agwphd> (дата звернення 20-25.07.2025).
61. Harari Y.U. (2025) Homo Deus. URL: <https://surl.li/bvcjqp> (дата звернення 05.08.2025)
62. [Ljunggren I.](#), [Najström M.](#), [Levitt D.H.](#), [Ramnerö J.](#) (2022) Dialogue as psychological method – a study of training interviewing and communication skills in psychology students. *Nordic Psychology* / <https://doi.org/10.1080/19012276.2022.2112744>
63. Mead G.H. The genesis of the self and social control. *International Journal of Ethics*. V.35. 1925 P. 251 – 277. URL: <https://surl.lu/hlnvfo> (дата звернення 27.07.2025)
64. Racionero-Plaza S. [Padrós M.](#) (2010) The Dialogic Turn in Educational Psychology. DOI: [10.1387/RevPsicodidact.808](https://doi.org/10.1387/RevPsicodidact.808)
65. Niyetbaeva G., Shalabayeva L., Zhigitbekova B., Abdullayeva G., Bekmuratova G. (2016) Psychological and Pedagogical Conditions for Effective Application of Dialogic Communication among Teenagers. *International Journal of Environmental & Science Education*? Vol 11, № 18. P. 11239- 11247.
66. Popovych I., Danko D., Yakovleva S., Haponenko L., Shcherbyna O., Kryzhanovskyi O., Hoian I. (2025) [Emotional intelligence in the structure of self-control among junior athletes](#). *Journal of Physical Education and Sport*. Vol.25. P.241-250.
67. [Ramnerö J.](#), D.H. [Najström M.](#), [Ljunggren J.](#) (2023) Dialogue as psychological method – a study of training interviewing and communication skills in psychology students. *Nordic Psychology*, Volume 75, [Issue 4](#).

68. [Ryan R.M.](#), [E L Deci](#) (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68
69. White R. Motivation Reconsidered: The Concept of Competence. *Psychological Review*. 1959

ДОДАТКИ

Додаток А.

МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ ДІАЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПСИХОЛОГА

(І. Михайлюк)

Інструкція: Просимо дати відповідь на запитання щодо Вашого розуміння діалогічної компетентності, ставлення до діалогу та уміння вести діалог. І. 1. Діалог – це

2. Назвіть 5 характеристик, котрі на Ваш погляд сприяють конструктивній діалогічній взаємодії

3. Якими діалогічними уміннями, на Вашу думку, необхідно володіти психологу

4. Професійний діалог психолога – це

5. Що Ви розумієте під діалогічною компетентністю психолога

6. Як Ви вважаєте, який з аспектів є головним при плануванні професійного діалогу: а) інтонаційний; б) граматичний; в) емоційний; г) прогностичний.

7. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням про те, що прогнозування та вибір можливих шляхів вирішення діалогічних задач не є обов'язковим, можна покладатись на інтуїцію: а) так; б) ні.

8. Чи потрібно уміти визначати логіку розвитку діалогу? а) так; б) ні.

9. Що на Ваш погляд забезпечує практичний аналіз та адекватну оцінку ефективності професійного діалогу /зазначте не більше двох:

а) готовність до діалогічної взаємодії; б) інтуїтивне почуття; в) самоконтроль; г) рефлексія.

10. Як Ви вважаєте уміння передбачати хід ведення діалогу сприяє ефективній діалогічній взаємодії? а) так; б) ні. І. 1. Прийняття позиції Іншого – це

2. Що Ви розумієте під діалогічною установкою

3. Як Ви вважаєте, діалогічна установка дає змогу сприймати Іншого, як рівного партнера? а) так; б) ні.

4. Що на Ваш погляд негативно впливає на результат діалогу /зазначте не більше одного/: а) оцінкове ставлення до Іншого; б) інтерес до Іншого; в) безумовне прийняття Іншого; г) емоційне ставлення до Іншого.

5. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням про те, що зорієнтованість партнерів на діалог визначає та регулює ефективність діалогічної взаємодії? а) так; б) ні.

6. Що на Ваш погляд допомагає зрозуміти Іншого /зазначте не більше трьох/: а) інтуїція; б) інтелект; в) емпатія; г) установка; д) рефлексія.

7. Робота зі смисловою сферою Іншого передбачає /зазначте не більше двох: а) визнання цінностей Іншого; б) емпатійне проникнення; в) високий рівень саморегуляції; г) інтуїтивне пізнання.

8. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням про те, що здатність співпереживати Іншому заважає конструктивній діалогічній взаємодії? а) так; б) ні.

9. Яка направленість на Ваш погляд заважає діалогічній взаємодії /зазначте не більше трьох/: а) діалогічна направленість; б) авторитарна направленість; в) маніпулятивна направленість; г) альтруїстична направленість; д) емпатійна направленість; е) егоцентрична направленість.

10. Як Ви вважаєте, безумовне прийняття Іншого впливає на якість діалогічної взаємодії: а) так; б) ні.

III. 1. Оцініть рівень сформованості власних діалогічних умінь /потрібне підкреслити/:
0-низький рівень 3-середній рівень 5-високий рівень

- уміння планувати та прогнозувати хід ведення діалогу 012345
- уміння ставити діалогічну установку 012345
- уміння професійно будувати діалог 012345
- уміння слухати 012345
- уміння ставити запитання 012345 240
- уміння приймати позицію Іншого 012345
- уміння інтерпретувати висловлювання Іншого 012345
- уміння співпереживати 012345
- уміння визначати логіку розвитку діалогу 012345
- уміння керувати власною поведінкою у ході діалогу 012345.

Критерії оцінки показників методики

№пп	Питання методики	Прийнятні відповіді та критерії оцінки показників блоку
Блок (аналітико-прогностичний компонент)		
1.	Діалог – це	1 бал – розмова двох або кількох осіб; 0,5 бала – будь-яка відповідь, що містить думку про взаємодію або спілкування декількох осіб (спілкування двох осіб, обмін репліками); 0 балів – абсолютне незрозуміння змісту даного поняття
1.	Назвіть 5 характеристик, котрі на Ваш погляд сприяють конструктивній діалогічній взаємодії	1 бал – взаємоповага, відкритість, рівність, взаєморозуміння, уміння чути; 0,5 бала – перелік наближених характеристик (ввічливість, відвертість, щирість, стриманість, зацікавленість); 0 балів – незнання характеристик конструктивної діалогічної взаємодії.
2.	Якими діалогічними вміннями, на Вашу думку, необхідно володіти психологу	1 бал – уміння професійно будувати діалог, уміння слухати, уміння співпереживати, уміння ставити запитання, уміння інтерпретувати висловлювання Іншого; 0,5 бала – наближене розуміння (чіткість висловлювань, лаконічність, логічність викладу, уміння спрямовувати, уміння керувати власною поведінкою у ході діалогу); 0 балів – незрозуміння змісту діалогічних умінь
3.	Професійний діалог психолога – це	1 бал – високий рівень професійної майстерності спрямований на уміння побудувати конструктивний процес надання психологічної допомоги; 0,5 бала – конкретний приклад або близьке, але не дуже точне розуміння означеного поняття (розмова психолога з клієнтом у процесі якої надається психологічна допомога); 0 балів – абсолютне незнання змісту визначення.
4.	Що Ви розумієте під діалогічною компетентністю психолога.	1 бал – уміння вести консультаційний діалог; 0,5 бала – наближене розуміння (здатність психолога знайти спільну мову з клієнтом, дотримуватись діалогічних норм спілкування); 0 балів – абсолютне незрозуміння змісту означеного поняття.
5.	Як Ви вважаєте, який з аспектів є головним при плануванні професійного діалогу:	а) прогностичний
6.	Чи погоджуєтесь Ви з твердженням про те, що прогнозування та вибір можливих	б) ні

	шляхів вирішення діалогічних задач не є обов'язковим, можна покладатись на інтуїцію:	
7.	Що на Ваш погляд забезпечує практичний аналіз та адекватну оцінку ефективності професійного діалогу /зазначте не більше двох	а) готовність до діалогічної взаємодії; г) рефлексія.
8.	Як Ви вважаєте уміння передбачати хід ведення діалогу сприяє ефективній діалогічній взаємодії?	а) так
II. Блок (мотиваційно-ціннісний компонент)		
1.	Прийняття позиції Іншого – це	1 бал – уміння поставити себе на його місце; 0,5 бала – наближене розуміння (погодження з думкою співрозмовника, розуміння, прийняття); 0 балів – невизначене уявлення про поняття.
2.	Що Ви розумієте під діалогічною установкою	1 бал – рівноправність взаємодії; 0,5 бала – конкретний приклад або близьке, але не дуже точне розуміння означеного поняття (певні настанови, яких необхідно дотримуватись у процесі діалогу, план ведення діалогу); 0 балів – незнання змісту поняття.
3.	Як Ви вважаєте, діалогічна установка дає змогу сприймати Іншого, як рівного партнера?	а) так
4.	Що на Ваш погляд негативно впливає на результат діалогу /зазначте не більше одного/:	а) оцінкове ставлення до Іншого
5.	Чи погоджуєтесь Ви з твердженням про те, що орієнтованість партнерів на діалог визначає та регулює ефективність діалогічної взаємодії?	а) так
6.	Що на Ваш погляд допомагає зрозуміти Іншого /зазначте не більше трьох/:	в) емпатія; г) установка; д) рефлексія.
7.	Робота зі смисловою сферою Іншого передбачає /зазначте не більше двох/:	а) визнання цінностей Іншого; б) емпатійне проникнення.
8.	Чи погоджуєтесь Ви з твердженням про те, що здатність співпереживати Іншому заважає конструктивній діалогічній взаємодії?	б) ні
9.	Яка направленість на Ваш погляд заважає діалогічній взаємодії /зазначте не більше трьох/:	б) авторитарна направленість; в) маніпулятивна направленість; г) егоцентрична направленість.
10.	Як Ви вважаєте, безумовне прийняття Іншого впливає на якість діалогічної взаємодії:	а) так
III. Блок (операційно-поведінковий компонент)		
Критерії оцінки показників даного блоку представлені у бланку методики (див. вище)		

Додаток Б.1

Зведена таблиця рівня діалогічної орієнтації психолога ЕГ n=21

№	Номінація респондентів	Шкала					Заг. показник
		1	2	3	4	5	
1.	О-1.	8	12	10	9	13	52
2.	М-1.	9	11	16	11	12	57
3.	В-1.	14	16	20	10	17	77
4.	М-2.	12	15	9	8	11	55
5.	С-1.	15	8	19	6	21	69
6.	К-1.	18	16	18	11	20	85
7.	В-2.	4	12	21	9	9	55
8.	С-2.	8	12	21	9	12	62
9.	Ю-1.	10	8	10	16	11	65
10.	А-1.	7	12	12	9	12	52
11.	К-2.	11	10	16	12	11	60
12.	С-2.	15	17	20	11	18	81
13.	В-3.	9	10	17	9	15	60
14.	Н-1.	13	18	17	11	15	74
15.	А-2.	14	18	21	10	18	79
16.	Д-1.	13	8	18	6	20	65
17.	І-1.	10	11	18	10	17	66
18.	В-4.	5	11	21	9	12	56
19.	Р-1.	13	10	19	18	18	78
20.	М-3.	15	16	9	13	10	63
21.	В-5.	11	15	11	8	22	56

Додаток Б.2

Зведена таблиця рівня діалогічної орієнтації психолога ЕГ n=21

№	Номінація респондентів	Шкала					
		1	2	3	4	5	Заг. показник
1.	A-1*	7	12	9	9	13	50
2.	B-1*	12	12	16	11	12	63
3.	B-2*	14	17	20	10	17	78
4.	C-1*	13	15	9	8	11	56
5.	C-2*	14	8	19	6	21	68
6.	K-1*	19	16	17	11	20	83
7.	Г-1*	6	11	20	9	10	56
8.	C-2*	7	12	20	9	11	59
9.	K-2*	10	8	10	16	11	65
10.	A-2*	8	13	10	10	12	53
11.	T-2*	11	10	16	12	11	60
12.	B-1*	15	17	20	11	18	81
13.	P-1*	9	10	17	9	15	60
14.	Г-2*	13	18	17	11	15	74
15.	B-2*	14	18	21	10	18	79
16.	Є-1*	13	8	18	6	20	65
17.	Ж-1*	9	11	17	10	17	64
18.	Є-2*	3	9	16	9	12	49
19.	Л-1*	11	12	19	19	18	79
20.	Л-2*	16	16	9	13	10	64
21.	Г-3*	19	16	12	8	21	76
22.	C-3*	8	12	20	9	10	59

Додаток В

Тематичний план програми психологічного тренінгу з розвитку діалогічного спілкування (ДС) майбутніх психологів

	Теми тренінгових занять	Год.	СР
Модуль 1. Розвиток діалогічної орієнтації (початковий етап)			
1.1	Вступне заняття. ШІ VS та людський інтелект. Ауторефлексія як знайомство з своїм Я та ретрорефлексія навичок спілкування з Іншими. Вправи на зняття емоційного напруження. Інтелектуалізація внутрішнього спокою внутрішнім діалогом (Релаксаційні вправи). Свідомість як результат розвиненого діалогу.	1,15	1
1.2	Спрямованість психокорекційного процесу на розвиток соціальної ідентичності як особистісно зрілої особи через вправи з рефлексії щодо стереотипів вибіркового ДС.	1,15	1
1.3	Створення атмосфери довіри, спрямованість на розкриття таємниці глибинного Я та складності його розпізнавання. Суперечливість діалогічного мислення. Протистояння смислових цінностей у внутрішньому діалозі. Поліфонічна форма діалогу.	1,15	1
Модуль 2. Рефлексія діалогічного мислення як шлях пізнання Іншого (основний етап)			
2.1	Вправи з розвитку інтерсуб'єктного діалогічного почуття як стану «со-буття» та «ін-буття», як основи розвитку діалогічного мислення. Аналіз афоризмів та притч за темою «внутрішній діалог», творчість як складові діалогічного мислення. Культура мовлення як основа діалогічного мислення.	1,15	1
2.2	Полярна роздільність стратегій рефлексивного аналізу. Вправа на пізнання Іншого за стилем спілкування. Рефлексія емоційної і когнітивної сфери учасників діалогічного спілкування за аналізом репродукції Ф. Перлза Глорія матеріалу. Інтерсуб'єктний аналіз сесії.	1,15	1
2.3	Роль емпатії в діалогічному спілкуванні. Діалогічне віддзеркалення Іншого. Вправи на розвиток діалогічної стратегії. Діалогічна зустріч з Іншим: вирішення психологічної проблеми. Вправи з інтерсуб'єктної взаємодії.	1,15	1
Модуль 3. Рефлексія ідентичності рольових позицій в розвитку діалогічного спілкування			
3.1	Особистісна зрілість як загальна характеристика діалогічного спілкування. Соціальна перцепція як пізнання Іншого. Рольові позиції за Е. Берном. Аналіз трьох рольових позицій (Батька, Дорослого, Дитини) за стилем спілкування.	1,15	1
3.2	Діалогічна компетентність в дотриманні алгоритму вирішення консультативних завдань. Аналіз психокорекційної роботи Ф. Перлза за фільмом «Глорія».	1,15	1
3.3	Рефлексія в розвитку діалогічної бесіди з клієнтом. Аналіз діалогу (внутрішнього та діалогу з іншим) з участю Ф. Перлза, фільм «Техніка порожнього стільця».	1,15	1
Модуль 4. Діалогічний практику для психолога: підсумки і перспективи (завершальний етап)			
3.4	Обмін думками, пропозиціями, побажаннями, оцінка набутих знань, що використовуються здобувачами в практиці їх життя, навички ведення діалогічного спілкування з іншим та вміння діалогічного спілкування.	1,15	1
Усього годин 22,5 годин		12,5	10

Зміст програми соціально-психологічного тренінгу з розвитку діалогічного спілкування майбутніх психологів

Модуль 1. Розвиток діалогічної орієнтації (початковий етап)

Мета модулю – сформувати групу для повноцінної участі в С-ПТ, розкрити складові діалогічного спілкування через ауторефлексію «потoku свідомості» за емоційним станом.

Завдання:

- Сприяти доброзичливості й відкритості, спрямовувати тренінгові вправи на розвиток пізнання внутрішнього власного світу.
- Формувати довіру, конфіденційність, обговорення «тут і зараз», говорити від своєї персони, розвивати діалогічну спрямованість.
- Завдавати тренінгу цільової спрямованості на саморозвиток зрілості особистості майбутнього психолога.

ЗАНЯТТЯ №1.1.

Тема: Введення у тренінг. «Мережа» діалогічного спілкування»

Мета: ознайомлення з тематикою тренінгу, цільовою спрямованістю, метою та завданнями тренінгу

Завдання:

- знайомство з тематикою тренінгу, визначення діалогу як основного Закону Природи. Створення сприятливих умов для прийняття учасників у свій особистісно-соціальний простір в аналізі життєвих ситуацій. Пояснення про особливості зібрання емпіричного матеріалу для розвитку психологічної практики в роботі з клієнтом. Прийняття основних принципів групової корекції та визначення особистісних смислових цінностей на шляху підготовки до майбутньої професійної діяльності.
- з'ясування очікувань учасників щодо тренінгу.
На початку тренінгу ведучий повідомляє мету, завдання та принципи, якими буде керуватися група впродовж усього періоду занять.

Вправа 1. «Знайомство із собою в реальному світі та в інформаційно-цифровому»

Мета: розширення світогляду на ситуацію коли «ШІ vs людини», обговорення та прийняття принципів роботи групи, діалогічна зустріч із самим собою.

Учасникам тренінгу пропонується підписати бейджики тим ім'ям, яке вони бажали б, щоб до них так звертались. Далі пропонують на аркуші А4 записати свої улюблені справи, які вони готують самі чи купують; улюблені види діяльності та описати від чого отримують більше задоволення Після завершення виконання завдання учасники зачитують.

Вправа 2. «Моя психологічна фотографія»

Мета: презентація себе, створення умов для відкритості, довіри та кращого знайомства із членами групи, Виокремлення найцікавішої психологічної фотографії.

Вправа 3. «Розвиток асоціацій до діалогічної орієнтації»

Мета: розвиток асоціативного мислення про внутрішній діалог.

Учасника підгрупи по 4 особи та запропонувати свій список про внутрішній діалог. Після завершення здійснюється обговорення та на електронній дошці записується список, які відповідає діалогу та діалогічному спілкуванню.

Міні-лекція «Структура емоційно-ціннісного відношення діалогічної орієнтації»,

Мета: визначити 4-рі фундаментальних показників самосвідомості суб'єкта як носія свого життя, відповідальність за яке несе він сам. На прикладах показати:

- 1) як особи приписують персонажі собі по відношенню до себе;
- 2) як особи приписують мотиви, схильності, потреби відношення до себе як від свого імені;
- 3) безпосереднє вираження до себе від власної особи;
- 4) очікуване відношення до себе з боку інших.

ЗАНЯТТЯ № 1. 2. «Тема: «Яка цінність ДС для моєї життєдіяльності».

Мета: розширювати світогляду на пізнання різниці між мережею www та Інтернетом (і навпаки) та тих трансформацій, які відстежуються в ідентифікації образу Я.

Завдання:

- рефлексія діалогічного знайомства із самим собою;
- співвідношення уявленого й реального в ідентифікації в спілкуванні в різних ситуаціях власного життя.

Вправа 1. «Самопрезентація уявленого «Я-образ» в пережитих конфліктах»

Мета: поглиблення процесів ауторефлексії, порівняння уявлених образів і реальних.

Учасникам пропонується анонімно описати свою характеристику як блискучого співрозмовника у вигляді рекламної презентації. По завершенню виконання завдання, ведучий пропонує порівняти ідеальну модель із тією, яка відбувалась в конфліктній ситуації.

Групове обговорення:

- феномену ідентифікації особистості від умов зовнішніх стимулів;
- аналіз причини «стійкості» стереотипів (тобто, залежність від зовнішніх стимулів засвідчує домінування неусвідомленої поведінки, в якій відсутні механізми рефлексії).

Вправа 2. «Чаклунство розпізнання здібностей до діалогу» **Мета:** діагностика рівня діалогічної майстерності.

Ведучий пропонується схематично представити сходишки та вказати на якій вони знаходяться відносно вмінь:

- 1) управляти емоціями в самих скрутних ситуаціях;
- 2) знаходити контакт з тими, які не проявляють зацікавленості до розмови;
- 3) зчитувати внутрішній стан партнера та його спрямованість в ціннісних орієнтаціях;
- 4) використовувати наративну психологію для діалогічної орієнтації в розв'язанні проблемних ситуацій.

Міні-лекція: «Як розпізнати невербальну поведінку».

Мета: невербальна поведінка – це дзеркало внутрішнього емоційно-мотиваційного світу людини, яке проявляється у невербальних показниках (оптичних, акустичних, тактильно-кінетичних, ольфакторних).

Обговорення лекції за типом «питання – відповіді».

Вправа 3. «Невербальні складові у діалогічному спілкуванні».

Мета: розвивати ауторефлексію до власної невербальної поведінки як таку, що є конгруентна до вербальної.

Учасникам групи пропонується подумки обрати собі пару та невербальними засобами запропонувати партнеру провести сьогодні вечір. На аркуші А4 пишуть не більше двох слів, як вони б запросили на вечірку. Потім пропонується це передати невербальними засобами. Кожна пара презентує окремо.

Обговорення складностей виконання даної вправи та озвучення учасниками своїх відчуттів.

ЗАНЯТТЯ № 1.3. «Ауторефлексія діалогічних суперечок у внутрішньому світі «Я».

Мета: розкрити загальні принципи діалогу через постилати вираження суб'єктної особливості взаємодії із самим собою.

Вправа 1. «Ауторефлексія моно-, полі- образів внутрішнього Я після конфлікту»

Учасникам пропонують визначити **загальні принципи і постулати** ауторефлексії за показником **конструктивна** чи **деструктивна**в діалогічному синергізмі внутрішнього аналізу.

Групове обговорення.

Вправа 2. «Чого не достатньо в складових готовності до діалогу»

Мета: розвиток рефлексивного аналізу власної ідентичності в різних емоційних станах.

Учасникам пропонується продовжити речення «Як учасник діалогу я.....» та усвідомити себе у довільній діалогічній взаємодії. Після завершення виконання завдання учасники зачитують свої напрацювання та обговорюють складності виконання даної вправи, що заважало, а що допомагало у її виконанні.

Вправа 3. «Передача настрою по колу»

Мета: відчуття власного стану, єдності та належності до групи.

Учасникам по черзі за допомогою міміки обличчя необхідно зобразити конкретний емоційний стан, що відображає їх настрій після завершення заняття. Вправа виконується у колі із заплющеними очима, кожен з учасників по черзі розплющує очі і передає свій настрій наступному. У ході обговорення варто звернути увагу на відчуття один одного.

Повторення вправи «Чаклунство розпізнання здібностей до діалогу».

Модуль 2. Рефлексія діалогічного мислення як шлях пізнання Іншого (основний етап)

Мета модулю – розвивати групову роботу між усіма учасниками як таку, що набуває психокорекційного впливу групової динаміки, укріплення концентрації на персоналізації висловів, сприяти формуванню сміливості висловлювати свої димки ризикуючи бути в аналізі групи.

Завдання:

- розширити уявлення про єдність рефлексії й діалогічного спілкування;
- розширювати рольовий репертуар діалогічної взаємодії;
- розвиток легкості спілкування через гумор.

ЗАНЯТТЯ № 2.1. Розвиток соціально-перцептивних здібностей

Вправа 1. «Уявлення себе в ситуації конкурсу на посаду»

Учасникам пропонують скласти на аркуші А4 основні правила для поведінки в процесі співбесіди на комісії. Далі один із учасників приймає роль «Конкурент», всі інші «Комісія», причому «Комісія» може задавати будь-які «нереальні речі із начебто найдених фактів із життя «Конкурента».

Рольова гра з участю декількох учасників.

Групове обговорення результатів за складовими: почуття – думки – поведінка, які аналізуються, потім корегуються й визначаються складності переходу від того, що думаєш й того, що виходить в практиці.

Підсумки ролі С-ПТ в розвитку особистісних властивостей швидкої адаптації в різних життєвих ситуаціях.

Вправа 2. Підбиття підсумків «Рефлексія»

Мета: закріплення сформованих на занятті навичок, можливість кожного учасника висловити свою думку.

Учасниками групи підсумовуються результати групової роботи. Відбувається рефлексія заняття кожним з них та обговорення суб'єктивного значення для кожного проведеної роботи.

Вправа 1. «Аналіз діалогу Ф. Перлза в роботі з Глорією».

Мета: розширити уявлення про діалогічний синергетизм як такий, що створює «єдине поле сумісного обговорення теми».

Завдання:

Учасникам пропонують фільм «Глорія», проаналізувати протягом 2-х хвилин щодо використаних загальних принципів діалогічної синергетики, які задає Ф. Перлз в спілкуванні з клієнткою.

Групове обговорення.

Вправа 2. «Моделювання діалогу з Глорією за персональним баченням учасників С-ПТ»

Мета: закріпити уявлення та техніки утворення діалогічного синергетизму як такого, що створює «єдине поле сумісного обговорення теми».

Завдання:

Учасникам пропонують уявити подальші питання, які б задали вони, якби Глорія була їх клієнткою протягом однієї хвилини. Далі ведучий відповідає так начебто він грає роль «Глорія», а учасники тренінгу по черзі пропонують який би діалог вони б склали в бесіді з Глорією.

Групове обговорення.

Вправа 3. «Давайте привітаємось як працюючі психологи з клієнтом»

Мета: розвиток гнучкості ідентичності з клієнтом, зняття першого напруження в діалогічному спілкуванні.

Учасникам пропонують підібрані фотографії «клієнтів», які заздалегідь повідомили психолога про власну проблему. Ведучий коментує фотографію і оголошує його запит до психолога. Учасники записують текст перших реплік, які вони передбачають оголосити «клієнту». Ведучий, який грає роль «Клієнта» проявляє супротив (подібно до поведінки Глорії)). По черзі, учасники програють свої варіанти.

Групове обговорення:

- використання невербальної поведінки;
- правила вітання з клієнтом;
- обмін думками щодо подальшої роботи;

Після завершення виконання вправи обговорення відчуттів щодо вміння дотримуватися діалогічного синергетизму та за умов супротиву, здатності до компромісу (розглядання і співставлення альтернативних варіантів).

Модуль 3. Рефлексія ідентичності рольових позицій в розвитку діалогічного спілкування

Мета модулю – сприяти розвитку рефлексивного аналізу ідентичності учасників за рольовою поведінкою в розвитку діалогічного спілкування.

Завдання:

- розширити уявлення про власну рольову позицію за критерієм «ригідність – гнучкість»;
- розширювати рольовий репертуар діалогічної взаємодії в різних життєвих та професійних ситуаціях;
- розвиток легкості спілкування через гумор.

ЗАНЯТТЯ № 3.1.

Тема: «Розвиток почуттів гумору в діалогічній взаємодії»

Мета: створення умов для активізації прояву гумору та визначити відмінності від сарказму.

Завдання:

- усвідомлення важливості гумору в ситуаціях внутрішнього напруження;
- формування знань з розвитку гумору;
- емпіричне спостереження за гумором в повсякденному житті.

1. Міні-лекція: «Як розвинути почуття гумору та чим гумор різниться від сарказму».

Гумор є умовою, засобом зняття внутрішнього напруження, це почуття властиво тим, хто може жартувати на свій рахунок. Вміння жартувати відрізняється від сарказму: гумор доброзичливий, несе розвантаження будь-якого напруження; сарказм уїдливий, несе осудження.

Вправа 2. «Ваша версія про зуби, які почали боліти».

Учасникам пропонують придумати гумор (гумореску) та як альтернативу придумати сарказм, іронію.

Групова дискусія самостійної роботи: аналіз, синтез, систематизація, узагальнення.

ЗАНЯТТЯ № 3.2-3.3 «Вплив ціннісного виміру та їх особистісних смислів у діалогічному спілкуванні»

Вправа 1. «Самий кращий вітамін для здоров'я – це гумор».

Учасникам дається фраза «Кожен чує те, що він розуміє» й пропонують її використати в згаданих ситуаціях, яка набула конфліктної напруги.

Обговорення: аналіз почуттів, які відбуваються в наслідок влучно сказаної фрази.

Вправа 2. «Творче використання гумору в напруженій бесіді».

Учасникам даються декілька фраз гумору: «Краще сміятися з помилок, ніж плакати з-за них», «Сміх — це сонце, яке проганяє зиму з людського обличчя», «Життя — це танець, а сміх — його музика», «Не знайдеш щастя — смійся, може, воно знайде тебе!» та пропонують ситуації, в яких би вони були доречні.

Рольова гра ситуацій за результатами емпіричного спостереження.

Групова дискусія: за результатами емпіричного дослідження.

Підсумок тренінгового заняття: показник розвитку діалогічної спрямованості, особистісної зрілості та рефлексії.

Модуль 4. Діалогічний практикум для психолога: підсумки і перспективи
(завершальний етап)

Мета модулю — узагальнити отримані знання, вміння реалізовувати діалогічне спілкування в реальності власного життя та його використання в практичній психології.

Завдання:

- акцентувати про єдність рефлексії й діалогічного спілкування;
- акцентувати на гнучкості використання рольового репертуару в діалогічному спілкуванні як засобу творчого розв'язання конкретного завдання;
- узагальнити роль гумору в розвитку властивостей майбутнього психолога як одного із компонентів діалогічного синергетизму.

ЗАНЯТТЯ № 1. Тема: Аналіз отриманого досвіду, знань та вмінь ведення діалогічного спілкування. Підсумки).

Мета: самооцінка знань, умінь та навичок ведення консультативного діалогу по завершенню тренінгової роботи.

Завдання:

- порівняльний аналіз очікуваного і фактично отриманого в С-ПТ;
- виявлення рівня знань, умінь та навичок ведення діалогічного спілкування;
- рефлексивний аналіз особистісних змін на відповідність екзистенційним почуттям, потребам, смисловим цінностям та установкам.

Вправа 1. «Чому навчився та що розвинув у особистісних властивостях»

Мета: проаналізувати рівень сформованості особистісної зрілості, діалогічної спрямованості та рефлексії як єдності з діалогом.

Ведучий пропонує учасникам висловити свої думки за рольовими позиціями:

- 1) здобувач психологічної освіти;
- 2) уявлений практичний психолог;
- 3) гуморист, який шуткує відносно своїх невдач в будь-якій ситуації, де не вдалося створити діалогічний синергетизм.

Вправа 2. «Асоціації від тренінгу»

Мета: сприяти розвитку асоціативного мислення та визначення рівня задоволеності від участі в тренінгу.

Учасникам пропонують продовжити незакінчені речення.

- 1) Цей тренінг можна уявити спектаклем з назвою
- 2) Екзистенційні відчуття відбулися завдяки
- 3) Найбільш впливовою на мене була така частина тренінгу
- 4) Я став(ла) спостерігати зміни / не спостерігати зміни в повсякденному житті
- 5) Найбільш корисною для мене були такі вправи як
- 6) Можу визначити себе людиною з діалогічною спрямованістю, бо вмію (чи не вмію)
- 7) Можу визначити себе як зрілу особистість, бо вмію (не вмію)
- 8) Можу стверджувати, що розвинув використання конструктивної рефлексії, бо вмію

Вправа 3. «Перетвори напружену ситуацію в діалогічне спілкування»

Мета: осмислене використання діалогічного синергетизму в структуруванні власних знань, умінь та навичок ведення діалогічного спілкування.

Учасникам пропонується ситуація опіру в індивідуальній корекції. Пропонуються варіанти, які обговорюються в групі. Після виконання вправи учасники аналізують власні знання, уміння та навички ведення консультаційного діалогу, обговорюють складності виконання даного завдання та озвучують свої відчуття.

Ритуал завершення тренінгового заняття, обмін побажаннями.

Додаток Г.2

ПЛАН САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ УЧАСНИКІВ ТРЕНІНГУ

№ заняття	Тема самостійної роботи	Зібрання емпіричного матеріалу за спостереженнями
1.	«Мережа» діалогічного спілкування»	Сучасні трансформації в життєдіяльності людини та її соціальне поле діалогічного спілкування
2.	«Яка цінність ДС для моєї життєдіяльності»	Спостереження за використанням діалогічного спілкування в повсякденному житті
3.	«Ауторефлексія діалогічних суперечок у внутрішньому світі «Я».	Емпіричний матеріал в діаді спілкування за критеріями діалогічної орієнтації, здатності створити синергетичний діалогізм, партнерські позиції
4.	«Ціннісний вимір внутрішньої свободи та безпеки»	Спостереження за вербальною і невербальною поведінкою в директивному спілкуванні
5.	«Ціннісний вимір свободи»	Аналіз комунікації сучасної особистості у реальному житті та в онлайн
6.	«Творче мислення як складова діалогічного спілкування»	Спостереження за когнітивною складовою в діалогічному спілкуванні (в директивному)
7.	«Гнучкість рольової поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях»	Спостереження за рольовою поведінкою в світі цифровізації та реальному світі сучасної людини
8.	«Найбільше чудо – це повна відсутність чудес у нашому житті»	Емпіричний матеріал за поведінкою людини в ситуаціях напруження або кризі
9.	«Порівняння гнучкості штучного інтелекту та поведінки людини»	Емпіричний матеріал за поведінкою людини, в яких вона гнучка, а в яких навпаки, або статистично стійкість одних із властивостей
10.	Узагальнення набутих компетенцій впроваджувати діалогічне спілкування	Самоаналіз змін чи навпаки не змін в розвитку вмінь впроваджувати діалогічне спілкування в повсякденне життя та в професійній освіті

Додаток Д

Аналіз чинників діалогічної орієнтації

Валідність (статистика)	Частота	Відсоток	Кумулятивний відсоток
низький рівень	5	14	15,0
середній рівень	13	34	45,0
високий рівень	22	52	100,0
Σ	40	100	

